

ГЕНДЕР І ВІЛЬНИЙ ЧАС

ТА ХОБІ

Шановні читачки та читачі!

У попередньому номері гендерного журналу «Я» № 3 (34)/2013 ішлося про таке:

«ТРАДИЦИЯ» КАК БЕЗУСЛОВНОЕ БЛАГО В КОНСЕРВАТИВНОЙ РИТОРИКЕ. Краткая стенограмма публичной дискуссии, состоявшейся 24 октября 2013 года в г. Киев в рамках Второго международного гендерного воркшопа «Преодолеваем сопротивление гендерным преобразованиям: опыт Украины, России, Беларуси, Грузии, Армении и Польши». С. 4-9.

«ВЗАЄМОДІЯ КОНСЕРВАТИВНИХ І ПРОРЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В МЕЖАХ АНТИГЕНДЕРНОГО РУХУ В УКРАЇНІ». Авторки: Активістки гендерного руху. Антигендерний рух розглянуто як консолідовані колективні дії соціальних агентів, що спрямовані на протидію демократичним перетворенням, запровадженню принципів гендерної рівності, які сприяють поширенню ксенофобних (гомофобних, расистських) настроїв серед населення. С. 10-13.

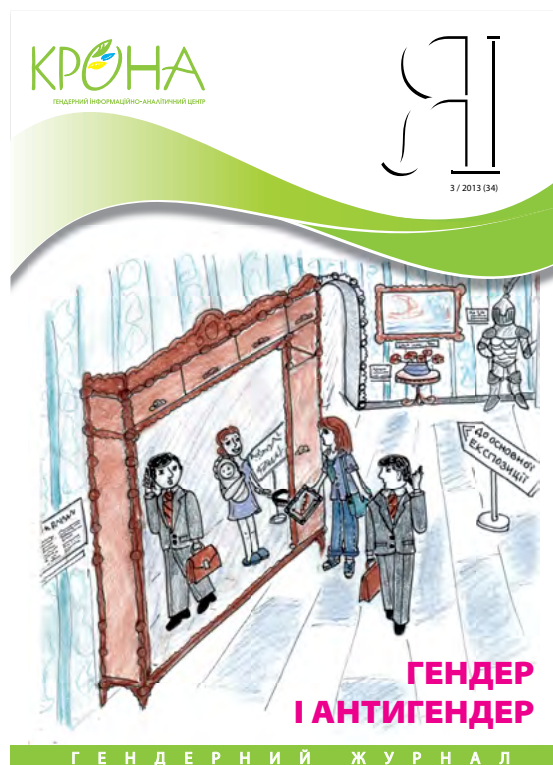
«KINDER, KÜSNE, KIRSCHEN YAK HENDERNA MRYA «СВОБОДИ». Авторка: Тетяна Бурейчак. Прикриваючись благородним щитом захисту моральності та самобутності української нації, ВО «Свобода» сприяє загостренню фундаменталістських настроїв, легітимізації гендерної нерівності та дискримінації, нормалізує гомофобію та мову ворожнечі в українському суспільстві. С. 14-16.

«PINK TRIANGLE: LGBT AS A SYMBOLIC FIGURE OF MODERN RUSSIAN POLITICS». Авторка: Olga Burmakova. В последние годы ЛГБТ-дискурс в России претерпел существенные изменения, и важнейшими маркерами стали самые разные события – от принятия закона против так называемой «гей-пропаганды» до всё более заметного участия ЛГБТ-сообщества в политических процессах. С. 17-19.

«КТО ФИНАНСИРУЕТ ГОМОФОБИЮ В РАЗВИВАЮЩИХСЯ СТРАНАХ?». Автор: Юрий Франк. За последние годы в странах «второго и третьего мира» активизировалась кампания по поддержке гомофобии и трансфобии, насаждению патриархального воспитания, ограничению прав женщин, лоббированию на политическом уровне введения цензуры и дискриминационного законодательства. С. 20-22.

«АНТИГЕНДЕР БЕЗ ПРИКРАС ЧИ ШАХРАЙСТВО НА ГЕНДЕРНОМУ ПОЛІ». Автор: Олесь Савенок. Розглянуто деякі «положення» «антигендерних» рухів, якими вони намагаються лякати суспільство, зіставлено їх з реаліями, які вони начебто «відображують», на прикладі однієї з перших брошур – «Гендер без прикрас». С. 23-25.

«АНТИГЕНДЕР В УКРАЇНІ»: ЕКСПЕРТНЕ ОПИТУВАННЯ». Редколегія запропонувала шістьом експерткам і експертам з гендерної проблематики відповіді на

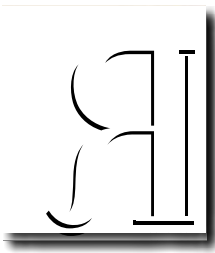
декілька тих самих запитань стосовно діяльності в Україні антигендерних ініціатив, рухів, організацій. С. 29-32.

«ГЕНДЕР И АНТИГЕНДЕР В ИНТЕРНЕТЕ: ТРАНСЛЯЦИЯ ГЕНДЕРНЫХ СТЕРЕОТИПОВ В СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЯХ РУНЕТА». Авторка: Дарья Крупина. Социальные сети опосредуют социальные отношения, тем самым задействуются новые способы формирования идентичности, в том числе гендерной, гендерных стереотипов и моделей поведения. С. 26-28.

«IVF AS A THREAT TO THE NATION. THE DEBATE ON ASSISTED REPRODUCTION IN CONTEMPORARY POLAND». Авторка: Elżbieta Korolczuk. У статті розглянуто ряд аспектів суспільної дискусії в Польщі щодо безпліддя і допоміжних репродуктивних технологій, зроблено акцент на риториці католицької церкви. С. 33-35.

«ГЕНДЕР И АНТИГЕНДЕР В ПСИХОЛОГИИ». Авторка: Наталья Малышева. Возможна ли гендерная теория в психологической науке и практике? В психологии сложилась ситуация, когда под «зонтиком» «гендер/ное» одновременно присутствуют биодетерминистские и конструкционистские трактовки. С. 36-38.

Електронну версію цього номера Ви можете знайти на нашому порталі www.krona.org.ua

ГЕНДЕРНИЙ ЖУРНАЛ «Я»

Журнал виходить із 2003 року

Засновник і видавець:
Гендерний інформаційно-аналітичний центр «КРОНА»

Директорка:
Людмила Гусякова
guslyakova.krona@gmail.com

Головний редактор:
Олег Марущенко
oleg.maruschenko@gmail.com

Літературна редакторка:
Олена Малахова
omalakhova@ukr.net

Фоторедакторка:
Ольга Андрусик

Верстка:
Валерій Степанов

Адреса редакції:
E-mail: center.krona@gmail.com

У разі часткового або повного передруку публікацій посилання на журнал «Я», авторок та авторів є обов'язковим.

За достовірність інформації відповідають авторки та автори матеріалів.

Редакція не завжди поділяє позицію авторок та авторів публікацій.

Фінансовий партнер видання:
Фонд імені Гайнріха Бьоля,
представництво в Україні
www.boell.org.ua

**HEINRICH BÖLL STIFTUNG
КИЇВ**

Електронну версію цього журналу, а також попередні номери можна знайти на нашому Гендерному порталі www.krona.org.ua.

На обкладинках використані західно-європейські та американські постери і рекламні матеріали кінця 40-х - початку 60-х років минулого століття.

Друк журналу здійснено видавництвом «Новое слово»
Наклад: 500 екз.

ЗМІСТ

Стор.

Аліна Курлович
ПОШУКИ ГЕНДЕРНОГО ВИХОВАННЯ ЯК ... СПОСІБ
«ПРОВЕСТИ ВІЛЬНИЙ ЧАС» В ГРОМАДСЬКІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ 4

Ксенія Адамська
ГЕНДЕРОВАНЕ ДОЗВІЛЛЯ: ЧОМУ ЖІНКИ І ЧОЛОВІКИ ПО-РІЗНОМУ
ПРОВОДЯТЬ ВІЛЬНИЙ ЧАС? 7

Микаэла, Полина Кальницкая
ПОКА ОН НА РАБОТЕ. МЕТРОНОМ ЖЕНСКОЙ ЖИЗНИ 11

Олена Стрельник
ЖІНКИ ТА ЧАС: МІЖ ЕФЕКТИВНИМ МЕНЕДЖМЕНТОМ ТА ТУРБОТОЮ 14

Ніна Потарська
ЖІНОЧА СОТНЯ НА МАЙДАНІ 17

СВІТ В НЕРІВНОСТЯХ І ДОСЯГНЕННЯХ 21

Татьяна Мищенко
«ОТДЫХАТЬ КУЛЬТУРНО МЫ УМЕЕМ?»:
ГЕНДЕРНЫЙ АНАЛИЗ СОВЕТСКОГО ДОСУГА
ПО МАТЕРИАЛАМ ЖУРНАЛА «КРОКОДИЛ» В 1966 – 1972 ГГ. 22

Юлиана Демина
«FOR LADIES ONLY» – НОВОЕ ИЛИ ХОРОШО ЗАБЫТОЕ СТАРОЕ? 26

Галина Фесенко
ЕСТЕТИКА ДОЗВІЛЛЯ ТА ГЕНДЕРНА АСИМЕТРІЯ 30

Елена Малахова
ВЕДЬМЫ-2014: ХОББИ, СТИЛЬ ЖИЗНИ ИЛИ СВОБОДА? 33

Наталія Дев'ятко
ЩО ХОВАЄТЬСЯ ПІД ЯСКРАВОЮ ОБКЛАДИНКОЮ? 35

ПОШУКИ ГЕНДЕРНОГО ВИХОВАННЯ ЯК ... СПОСІБ «ПРОВЕСТИ ВІЛЬНИЙ ЧАС» В ГРОМАДСЬКІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ

АЛІНА КУРЛОВИЧ

Із часів заснування Гендерного інформаційно-аналітичного центру «КРОНА» (1996 р.) одним із напрямків його роботи є проекти з неформальної освіти, що сприяють підвищенню рівня гендерної компетентності й чутливості тих, хто дотичні до формування суспільної думки. Продуктивними стали гендерні школи для освітян, адже саме вчительство та виховательки мають значний вплив на дітей та молодь, стають своєрідним стрижнем, джерелом формування світогляду покоління майбутнього.

Результатом такої серії очних тренінгових шкіл «Гендерні канікули» (2010 – 2013 рр.) стала книга «У пошуках гендерного виховання». Власне ідея видання з'явилася саме під час обговорення результатів однієї з подібних шкіл і мала на меті якось підсумувати всі практичні напрацювання. Від початку роботи над книгою авторський колектив неодноразово (протягом – символічно! – 9 місяців) збирався для обговорення її концепції, форми й стилю, наповнення.

Олег Марущенко, співредактор видання, розповідає:

– Ми обговорювали те, у що віримо, до чого прагнемо, що і як саме хочемо зробити. Ми влаштовували «мозкові

штурми», щоб зрозуміти, як гендерну теорію наблизити до реалій наших шкіл та дитячих садків, щоб це було можливо застосувати на практиці.

Ось так і виникла книга, що стала абсолютно не схожою на інші «сухі» методичні посібники, адже написана вона в легкій формі, сам авторський колектив визначає її стиль як «науково-розважальний», що безперечно допомагає доносити складні для загалу речі простою мовою. Книга має на меті показати наступність і взаємозв'язок поведінкових шаблонів і стереотипів, що їх формують, часто самі того не усвідомлюючи, усі учасники навчально-виховного процесу, і які згубно впливають на наших дітей, перешкоджаючи їхній вільній особистісній самореалізації. Родзинка видання полягає в тому, що його авторками стали випускниці тренінгових шкіл «Гендерні канікули», а саме шкільні учительки та виховательки дитячих садків (якраз такої книги сучасній Україні не вистачало, адже часто праці з цієї проблематики пишуться людьми, які ніколи не працювали в школі чи дитсадку).

Книга видана російською мовою, складається з восьми глав, над кожною із яких часто працювали кілька осіб. У першій главі («**Раз коробка, два коробка...**») *Олег Марущенко* у захопливій художньо-фантастичній формі показав взаємозв'язок між системою виховання та гендерною нерівністю. *Ольга Андрусик*, співредакторка книги, написала другу главу про діяльність шкільної адміністрації – «**Керівництво – до дії!**» та п'яту, про особливості настінного, зокрема плакатного, простору – «**Дзеркала наших стін**»; у співавторстві з *Іриною Купкою* вони створили четверту главу «**Години реально класні**», присвячену гендернотливному наповненню традиційних класних годин, а разом із *Наталією Водолажською* розкрили потенційні можливості батьківських зборів у питанні гендерного виховання («**Співтворці дитячого щастя**»). Главу про гендерне виховання в дитячих садках – «**Гендер у коротких спідничкоштанцях**» – створили *Тетя-*

на Кермеш та Ірина Цвіркене. Наталія Лісова описала в гендерному ключі проблеми, пов'язані з проведенням шкільних виховних заходів, та можливі шляхи їх вирішення, наповнивши главу «**...Чи не в тебе сьогодні свято?**», а *Ганна Єфімцева* (за авторської участі *Ольги Андрусик*) проаналізувала можливу роль у гендерному вихованні психологічної служби («**Тут на незвіданих доріжках**»). *Олена Малахова* підготувала додатки «**Що корисно почитати?**» і «**Що корисно подивитись?**», що містять перелік книг, мультфільмів, фільмів, які допоможуть дітям і дорослим краще зрозуміти, де ж гендер у щоденному житті, та уклала **словник** основних термінів, що використовуються в книзі. Обкладинку для книги створила відома мисткиня *Алевтина Кахідзе*, «плакатний матеріал» (ескізи гендернотливої шкільної наочності) був утілений художницями *Катериною Віт, Галиною Роговою, Юлією Селюковою*, чорно-білі малюнки виконані *Оленою Малаховою*.

Книга починається з того, як до навчально-виховного комплексу «згори» був «спущений» наказ про «впровадження із завтрашнього дня» гендерної рівності, і як це було сприйнято педагогічним складом («Прекрасно! Цього ще не вистачало!»). У **першій главі** показано, що «закритість» людської свідомості для гендерних інновацій – річ цілком зрозуміла, адже, живучи роками за вже укладеними планами, педагоги звикли до пасивності, ховаючи під скатертину свою творчість та креативність. У **наступній главі** керівництво НВК розмірковує про те, яким чином буде впроваджувати гендерну рівність у своєму навчальному закладі, врешті-решт директорка доходить висновку, що доки з себе не почнеш, нічого не зміниться. На її шляху трапляється багато пасток гендерної нерівності, яким вона все ж не дозволяє закритися, а дотримується свого задуму (за фабулою книги колектив НВК бере участь у гендерній тренінговій програмі, після чого, повернувшись до навчального закладу, намагається зробити його «гендерне

перезавантаження»).

Наприклад, у главі «**Гендер в коротких спідничкоштанцях**» чітко показано, як саме дитсадок «розкладає» дівчаток і хлопчиків у дві шухляди – «рожеву» та «блакитну», тим самим «відрізаючи» кожній дитині половину життєвих можливостей. Авторський колектив дає конкретні поради, як уникнути штучного статевого поділу в процесі виховання.

Авторки глави «**Часи реально класні**» наголошують на тому, що гендерний компонент має бути невід'ємною частиною кожного уроку, проте і окремі класні години, і навіть перерви можна використати для гендерної бесіди. І тоді побажання на адресу іменинниці з боку однокласниці «вийти заміж за багатого чоловіка, щоб він тобі купував речі», може бути тактично відкориговане вчителькою: «Вона й сама зможе зробити успішну кар'єру і мати можливість купувати все, що забажає, чи не так?».

А лише зверніть увагу на «настінну наочність» у шкільних коридорах – моделі поведінки дітей тут гендерно поларизовані! У главі «**Дзеркала наших стін**» запропоновані конкретні поради з виправлення помилок у найбільш типовому «плакатному матеріалі» та навіть наведені ескізи гендерночутливої наочності.

У главі «**...Чи не в тебе сьогодні свято?**» читачській аудиторії пропонується невеличкий екскурс про походження та істинний смисл шкільних свят, ритуалів, акцентується увага на традиційних діях, які породжують гендерну нерівність, пропонується шляхи її подолання.

У **сьомій главі** книги ви зрозумієте важливість для батьків психологічної служби: тут показані найтипівші проблеми, що виникають у дітей через відповідну сексистську поведінку мам і тат. Психологиня зазначає, що діти – це наші дзеркала, і щоб змінити «дзеркальне викривлення», потрібно не забути про дорослих. Ця ж ідея покладена і в основу останньої глави – «**Співтворці дитячого щастя**», де показано, як можна ефективно використати батьківські збори, аби сприяти гендерному вихованню і в школі, і в сім'ї.

Зрозуміло, що крім розміщення електронної версії книги на веб-сайті ГІАЦ «КРОНА» (www.krona.org.ua), видання було представлено широкому освітянському колу: серія презентацій

відбулася у березні – квітні 2014 року (м. Лозова Харківської області, м. Кривий Ріг Дніпропетровської області, м. Харків).

Розмова з гостями завжди починалася з роз'яснення необхідності та важливості гендерної рівності, доказів того, що вона можлива, а подекуди і вже починає зароджуватися через освіту. Деякі наведені приклади шокували, деякі обурювали, а були й такі, на які гості з гордістю відповідали, що саме у їхній школі такі негативні тенденції вже викоренені. Авторський колектив завжди закликав присутніх до вільного діалогу, тому під час розмови аудиторія радо долучалася до дискусії, ставила запитання. Непомітно для всіх бесіда раз у раз дещо виходила за межі обговорення шкільних проблем, торкаючись більш особистих тем. Головні запитання, які багатьох тривожили: «Чи передбачає гендерна рівність відмову від чоловіків?», «Чи є місце жіночим слабкостям, бажанням у цій системі?», «Чи не передбачає гендерна рівність «стирання» первинних статевих ознак?», «Чи не міняються місцями чоловік із жінкою?»...

Ось, власне, на цьому етапі багато скептиків полягли, адже експертні відповіді зруйнували багато міфів. Присутні зрозуміли, що наші поняття про гендерну рівність дещо схиблені, через що багато хто боїться цього поняття, адже здається, що гендерна рівність – це ляльки без статевих ознак, «зміна

місць», табу на жіночність і на «вийти заміж»...

Не можна було не помітити, що думки присутніх, наприклад, на презентаціях у Лозовій та Харкові значно різнилися. У першому випадку гості висловлювали прихильність до ідеї гендерної рівності, але вважали, що останньої ніколи не було й не буде. У другому – запевняли, що Україна зможе досягти такої рівності, але для цього потрібно вести цілеспрямовану освітянську роботу, починаючи з виховання дітей та впровадження низки законів.

... В аудиторії тиша – початок презентації. Одні із захопленням дослуховуються до кожного слова, інші – з цинізмом і скепсисом спостерігають за розгортанням подій, дещо забуваючи, що для того, аби змінити світ, потрібно почати з себе. Хоча б зрушитись із місця, а не пасивно вислуховувати про досвід інших. Люди застрягли за ґратами вказівок соціуму, і що найсумніше – вже не мають бажання із них вириватися (Що заважає жінкам усвідомити, що вони не лише варті більшого, ніж мають, але й можуть це мати? Це, до речі, одне із поставлених запитань у презентованій книзі...).

Зі сцени тим часом лунає запитання: «Підійміть, будь ласка, руки ті, хто прийшли сюди не із власної волі?»

Тиша... Руки жіночок смиренно складені на колінках. Або всі прийшли із власної волі, або мовчать, бо так треба...

Мовчить та дівчина, одинадцятикласниця, яку замість себе сюди прислав учитель, і яка перед початком презентації із широко розкритими очима казала мені, що й гадки не має, що таке гендерна рівність!.. Мовчить і он та жіночка з останнього ряду, яка до початку заходу все клопоталася про свої проблеми і всім своїм єством показувала, що їй тут не місце, бо вона категорично не згодна із якоюсь там примарною гендерною рівністю...

І лише оператор телеканалу підняв руку... і, не витримавши, трохи саркастично поставив запитання:

– Я не можу зрозуміти – у чому взагалі проблема?

Усім стало смішно. Доволі цікава ситуація: годину авторський колектив викладав свою позицію – про те, що чоловіки отримують більшу заробітну плату лише тому, що вони чоловіки, про те, що їхнє кар'єрне зростання стрімкіше, ніж у жінок, про те, що жінка, працюю-

чи вдвічі більше, отримує вдвічі меншу зарплатню, і що все це закладається змалку... А чоловік не побачив проблеми: його це не стосується, його все влаштовує...

Гендерна рівність – це не щось космічне, що прийшло до нас на землю через обраного, якого блискавкою добряче брязнуло! Це – не фантазії очманілих жіночки чи чоловіка. Це реальні факти, дослідження, впровадження! Гендерна рівність передбачає, що жінки повинні мати не лише задекларовані на законодавчому рівні права, а й реальні можливості реалізувати їх у житті. На жаль, жінка проходить набагато складніший шлях до досягнення поставленої мети, особливо, якщо її конкурент – чоловік, бо панує думка, що чоловік – лідер, а для жінки головне – це вдале «заміжжя»: навіть не «вийти» заміж – високочити!

Звучала, приміром, така думка: «А що поганого у вдалому заміжжі? Навіщо мені та кар'єра? Мене ж чоловік буде на руках носити!» Та нічого поганого, в принципі. Проте подумай, що ти будеш робити, коли йому, скажімо, набридне, і він тебе скине зі своїх рук, з шії, з квартири, і без засобів на існування... А ти нічого і не вмієш! Що дали?..

Презентація наближалася до кінця, гостей запросили на каву-брейк, щоб поспілкуватися й висловити у неформальній атмосфері думки про те, що вони почули. А вже згаданий мною оператор, вийшовши з аудиторії, сказав:

– Не розумію я цих неодружених жінок! У них якесь світобачення неправильне!

Із вуст присутніх:

– Чи були у вашому житті ситуації, пов'язані з гендерною нерівністю?

– Так, у сім'ї. Я росла разом з братом, і його виховували як людину, яка має досягти успіху, самореалізуватися. А мені вкладали в голову, що я повинна вдало вийти заміж, виховати дітей, і в усьому йти за чоловіком. Так усе, зрештою, і сталося. Але своїх дітей я вже виховую по-іншому. І хлопчикам, і дівчаткам даю настанови, що вони гідні того, чого прагнуть, і кожен та кожна з них може досягти успіху в будь-якій обраній сфері.

– Кожен день нашого життя – це прояв гендерної нерівності. Наприклад, так звана «скляна стеля», коли жінка може просунути по кар'єрній драбині лише до певного рівня, а нерідко працює в допоміжних, обслуговуючих сферах.

Гендерна рівність законодавчо закріплена, але механізмів, які б дозволяли втілити її на практиці, дуже мало.

– Чи можна досягти гендерної рівності в Україні?

– Вода камінь точить, але лише за умови реалізації заходів на рівні держави і соціальних інститутів. Гендерні стереотипи також невічні, потроху новітні ролі жінок починають нормально сприйматися. Думаю, що реально досягти її можна через здійснення освітньої роботи, впровадження гендерного компоненту в навчальний процес, починаючи з дитсадка. Коли ми закла-

демо такі основи, думаю, проблема вирішиться.

– На якому етапі життя Ви зацікавилися гендерною теорією?

– Свого часу я займалася вивченням жіночої освіти на Харківщині. Ця тема і привела мене до поняття «гендер». Почала в цьому напрямі працювати, зараз цікавлюся гендером у політиці. Я вважаю, що будь-яке демократичне суспільство має бути суспільством рівних можливостей.

– А що б Ви порадили жінкам, які хочуть займатися політикою?

– Не почуватися неповноцінними, тобто мати високу самооцінку. У нас в країні жінки дуже розумні, але оточення, соціум примушують їх поступатися своїми цілями й навіть можливостями. Мені здається, потрібно починати із себе. Якщо жінка буде знати й розуміти, що вона здібна і варта (а вона таки здібна і варта!), я думаю, буде результат.

– Існує думка, що жінка, яка займається кар'єрою, не має часу для створення родини...

– Ні, це не так. Усе залежить від конкретних чоловіка і жінки – які вони визначають для себе, для своєї родини пріоритети. Якщо в сім'ї пріоритетом є рівність і толерантність, то буде і взаєморозуміння, і особистісний розвиток. Бо коли жінка пише в бібліотеці кандидатську або докторську, вона тоді точно знає, що її тил прикритий, і чоловік в цей час зварить борщ, сходить до магазину, попіклується про дітей...

У **Лозовій** у презентації взяли участь заступниці директорів шкіл з виховної роботи, заступниці директорів з навчально-виховної роботи дошкільної та початкової ланок навчально-виховних комплексів, методисти методичного кабінету і заступниці начальника відділу освіти Лозівської міської ради Харківської області, начальниця відділу координації соціальної роботи управління праці та соціального захисту населення Лозівської міської ради, завідувачка центру практичної психології та соціальної роботи відділу освіти Лозівської міської ради, директор педагогічний колектив Лозівського НВК № 10, студентка ХНПУ імені Г.С. Сковороди, знімальні групи ТРК «Лозова», ТРК «Вектор», ТРК «Сігма», батьки.

У **Кривому Розі** – учительки й учителі Кривого Рогу й Дніпропетровської області (зокрема ті, які в 2010-2011 рр. брали участь у обласних тренінгах за підтримки ПРООН «Програма рівних можливостей та прав жінок в Україні»), проректор, педагогічний колектив кафедри педагогіки та студентство Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «КНУ», педагогічний колектив кафедри філософії випереджаючої освіти та управління інноваційною діяльністю ДООППО, викладачки Національного гірничого університету, учнівство Міського юридичного ліцею м. Дніпропетровська, знімальна група ТРК «Рудана», батьки.

У **Харкові** – представництво Департаменту у справах сім'ї, молоді та спорту Харківської міської ради та головна спеціалістка Департаменту соціального захисту населення Харківської облдержадміністрації, адміністрація, учительство, представники й представниці психологічних та соціальних служб шкіл усіх районів міста, методисти методичних кабінетів районних відділів освіти, проректора і старші викладачки Харківської академії неперервної освіти, практичний психолог і вихователька Харківської обласної спеціалізованої школи-інтернату для обдарованих дітей «Обдарованість», учительки шкіл Харківської області, представництво дитячої юнацької організації «Сузір'я» і Палацу дитячої та юнацької творчості «ІСТОК», викладацтво й студентство вишів, у яких функціонують гендерні центри (Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова, Харківський національний технічний університет сільського господарства ім. Петра Василенка, Харківський національний університет радіоелектроніки, Українська інженерно-педагогічна академія, Харківський державний університет харчування та торгівлі, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Національний університет цивільного захисту України), викладачка Національного гірничого університету, учителька й учнівство Міського юридичного ліцею м. Дніпропетровська, експертки з гендерних питань, репортерська група прес-центру Харківської міської ради.

ГЕНДЕРОВАНЕ ДОЗВІЛЛЯ: ЧОМУ ЖІНКИ І ЧОЛОВІКИ ПО-РІЗНОМУ ПРОВОДЯТЬ ВІЛЬНИЙ ЧАС?

КСЕНІЯ АДАМСЬКА

Взаємодія та (не)рівність жінок та чоловіків у сферах політики, ринку праці, громадського життя, освіти давно стали предметом вивчення вітчизняних соціологів і соціологинь. В Україні, однак, такий аспект життя індивідів, як дозвілля, у контексті його відношення до статусу жінки або чоловіка є мало-дослідженим.

Явище дозвілля доцільно розглядати, беручи за точку відліку конкретну соціальну категорію людей. Логічно припустити, що дозвілля матиме характерні особливості у людей з різною освітою, з різними матеріальними статками, з різними матримоніальними статусами, різними територіями проживання тощо.

На заході автори та авторки вже протягом кількох десятиліть звертають увагу на те, що сімейне життя жінки нерозривно пов'язане з її певними втратами у сфері вільного часу та відпочинку. Жінки переживають те, що в гендерних дослідженнях називають «подвійним навантаженням» («second shift»): окрім своєї основної праці, за яку отримують гроші, саме вони змушені виконувати додаткову роботу, неоплачувану, пов'язану з домогосподарством.

Отже, часові витрати жінок на «другу роботу» так чи інакше позначаються на можливості жінки мати достатньо часу на себе та свої хобі. Безперечно, чоловіки витрачають деякий час на хатню роботу також, проте кількісні дані свідчать про нерівномірний розподіл часу на «домашні» справи жінками і

чоловіками: якщо чоловіки Європи, Америки, Азії та Африки витрачають на хатню роботу щонайбільше 3 години на добу (від 40 хвилин у Кореї до 3 годин у Данії), то жінкам доводиться приділяти їй щонайменше 3 години 45 хвилин (від 3 годин 45 хвилин у Норвегії до 6 годин 25 хвилин у Туреччині)¹. За даними українських досліджень чоловіки в Україні витрачають на хатню роботу здебільшого від 1 до 15 годин на тиждень, натомість жінки – від 5 до 30 годин².

Постають запитання: яким чином відрізняється дозвілля чоловіків та жінок в Україні? чим зумовлена ця різниця? як співвідноситься дозвілля з іншими соціальними явищами? та інші.

У цій роботі увагу зосереджено на дозвіллевих практиках саме міського населення, яке перебуває в офіційному або цивільному шлюбі, оскільки фактор проживання у місті та фактор перебування у партнерстві частково визначають можливості та форми проведення дозвілля усіх індивідів загалом.

Гендерні аспекти явища дозвілля

Дослідження дозвілля безпосередньо пов'язані з вивченням суміжних явищ у житті індивідів, як-от розподілу часу, доступу до матеріальних ресурсів, робочого навантаження тощо. Тому наукові праці з тематики дозвілля часто розкривають зміст окремого явища не цілісно, а частково – з того погляду, який релевантний у контексті вивчення інших процесів у житті жінок і чоловіків.

Дослідження дозвілля у межах гендерного підходу передбачає фокусування на різних аспектах цього явища: різноманітні дозвіллевих практик жінок

та чоловіків, гендерній нерівності як причині та водночас продукті певного розподілу вільного часу жінок та чоловіків тощо, а тому логічним є виокремлення кількох умовних «течій» соціологічних досліджень теми дозвілля.

По-перше, дослідники та дослідниці зацікавлені в аналізі тих особливостей дозвілля, що відображають та відтворюють гендерну нерівність. М. Агіяр (Aguilar) та Е. Хурст (Hurst) стверджують, що у США з 1965 до 2005 року кількість часу на дозвілля збільшилась на 5 годин у чоловіків і на 3 години у жінок, при тому що з 1985 року кількість часу, що його витрачають на дозвілля чоловіки, залишалася стабільно однаковою, а ресурс часу на дозвілля для жінки знову поступово зменшувався³.

В українських реаліях також відображаються подібні тенденції. Українська дослідниця Наталя Цимбалюк зазначає, що внаслідок культурно-історичних традицій жінки далі продовжують бути основними виконавицями хатніх обов'язків – приготування їжі, прасування, прибирання тощо – і на подібну хатню роботу вони витрачають у 3 рази більше часу, ніж чоловіки⁴, що призводить до нерівності у доступі жінок та чоловіків до дозвілля і часто означає вимушену фізичну нездатність жінок встигнути і виконати хатню роботу, і виокремити час на дозвілля.

Гендерна нерівність, пов'язана з проведенням дозвілля, виявляється, проте, не лише у кількісному вимірі – обсязі часового ресурсу людей, а й у якісному – видах дозвіллевих практик, що притаманні жінкам та чоловікам, у зв'язку певних дозвіллевих практик з класовим, національним та матримоніальним статусами жінок і чоловіків. Дослідниці К. Айткісон (Aitchison) та К. Гендерсон (Henderson) згадують так звані «перешкоди», що постають перед жінками в доступі до дозвілля, з одного боку, та в процесі власне проведення дозвілля, з другого⁵. Наприклад, соціальне «легітимізування» певних спортивних занять для жінок є виявом відтворення гендерної нерівності у суспільстві. Хоча за останні

«Ставлення жінок та чоловіків до дозвілля ґрунтується не стільки на тому, чи приносить воно їм задоволення, саморозвиток, відпочинок, скільки на тому, чи дозвілля виражає їх як фемінних жінок та маскулінних чоловіків.»

десятиліття участь жінок у «традиційно» чоловічих видах спорту – футболі, баскетболі – стала більш прийнятною, жінки все ж іще можуть зазнавати як певного суспільного нерозуміння, осуду або осміювання, так і обмеженого доступу до участі у спорті, зокрема в такому виді спорту, як шахи⁶.

По-друге, умовним підходом до розгляду дозвілля у контексті гендерних взаємин можна вважати той, у якому зосереджується увага на суб'єктивному сприйнятті жінками та чоловіками свого дозвілля. Сюзанна де Фонтенель (de Fontenelle) та Джордж Зінкхан (Zinkhan) вивчали ставлення жінок та чоловіків до дозвілля, розглядаючи останнє як певний досвід. «Маскуліні та фемінні індивіди схильні приймати те, що є традиційно очікуваним від чоловіків та жінок в суспільстві і, як наслідок, можуть мати обмежені можливості для самовираження, враховуючи свою відданість традиційним ролям»⁷. Таким чином, ставлення жінок та чоловіків до дозвілля ґрунтується не стільки на тому, чи приносить воно їм задоволення, саморозвиток, відпочинок, скільки на тому, чи дозвілля виражає їх як фемінних жінок та маскулінних чоловіків.

Виявити суб'єктивне сприйняття дозвілля в українському дискурсі надає можливість дослідження Інституту соціології НАН України 2007 року, присвячене гендерним стереотипам та ставленню українців і українок до гендерних питань. Як свідчать дані цього опитування, цікаве та веселе дозвілля є важливим для 15 % українських чоловіків і лише для 6 % українських жінок⁸. Доцільно припустити, що такі відсоткові показники є радше не свідченням незацікавленості жінок у дозвіллі, а фактом того, що жінки «змирилися» з необхідністю активної участі у догляді за дітьми, веденні господарства, а тому і зі скороченням часу та можливостей для дозвілля. Таким чином, усвідомлюючи, що дозвілля все одно для них менш доступне, жінки зосереджують своє життя навколо інших цінностей, як-от щастя власних дітей (є важливим для 70 % жінок і 40 % чоловіків), спокій та затишок у сім'ї (є важливим для 41 % жінок та

лише для 21 % чоловіків)⁹.

По-третє, розкрити зміст відмінностей у проведенні дозвілля жінками та чоловіками можна, виявляючи, які саме практики характерні для осіб кожної зі статеї. Попри те, що відмінний розподіл видів дозвілля згадується у межах досліджень гендерної нерівності, ширший погляд на особливості вибору дозвіллевих практик жінками й чоловіками дозволяє більш докладно окреслити витоки та чинники такого гендерного порядку, що існує наразі у різних суспільствах.

Канадське опитування «The Alberta Recreation Survey», проведене у 2004 році на вибірці у 3217 респондентів/ток, демонструє ті відмінності, що притаманні жінкам і чоловікам у їхніх перевагах щодо різновидів дозвілля¹⁰. Так, жінки порівняно з чоловіками частіше надають перевагу прогулянкам, садівництву, відвідуванню фестивалів та театрів, плаванню у басейні, ручній роботі та хобі (crafts & hobbies). Чоловіки ж радше люблять як спостерігачі відвідувати спортивні заходи, їздити на велосипеді, робити кемпінги з ночівлею, грати в гольф. Такі дозвіллеві практики, як рибальство та хокей, майже зовсім непопулярні у жінок – відповідно 1,5 % та 1,3 % жінок зазначили їх як улюблені заняття, натомість дані чоловіків засвідчили 8,1 % та 8 % відповідно. Прогулянку назвали улюбленим заняттям 41 % жінок на противагу 20,6 % чоловіків, ручну роботу та хобі (на кшталт в'язання, вишивання, вироблення паперових виробів тощо) – 68,4 % жінок та 45,2 % чоловіків.

Роботи української дослідниці Ірини Петрової містять дані про стан гендерних відмінностей у дозвіллевих практиках жінок та чоловіків на теренах нашої держави¹¹. Аналізуючи дані низки соціологічних досліджень в Україні, авторка засвідчує, що такий вид дозвіллевих занять, як читання художньої літератури, притаманний 47 % жінок та 31 % чоловіків. У саду або на городі працюють 42 % жінок і 25 % чоловіків. Жінки в Україні також частіше спілкуються з близькими, ходять у гості – 56 %, натомість лише 37 % чоловіків витрачають час на практику спілкування, приймання гостей. Українські жінки, як і канадські, частіше ходять до театрів. В Україні, як і в інших європейських країнах, чоловіки більше займаються спортом – 21 % чоловіків на противагу 10 % жінок.

Гендерні відмінності у дозвіллі жінок і чоловіків міського населення України

Дослідження ґрунтується на опрацюванні масивів даних «Європейського дослідження цінностей»¹² («European Values Survey»; хвиля 4, 2008), проведеного Київським Міжнародним інститутом соціології (вибірка N=1507, репрезентативна для дорослого населення України), та опитуванні «Маркетинг та медіа-індекс України»¹³ («Marketing and Media Index Ukraine»; 2010), проведеного маркетинговою компанією «TNS Україна» (N=5001, репрезентативна для міського населення України від 12 до 65 років) за допомогою програми SPSS.

У цій розробці з усіх масивів даних була виокремлена інформація про тих дорослих (18+) представників та представниць міського населення України, які перебувають або в офіційному, або у цивільному шлюбі/співжитті. Таких респондентів та респонденток виявилось 514 у Європейському дослідженні цінностей та 2981 у дослідженні «Маркетинг- та медіаіндекс Україна».

Причиною фокусування у цій роботі на дозвіллі саме тих осіб, які живуть у містах та перебувають чи то в офіційному шлюбі, чи то в цивільному (співжитті), є необхідність врахувати особливості, що зумовлені проживанням у міській місцевості на противагу мешканню в селі та наявністю партнера чи партнерки на противагу перебуванню у статусі одинака або одиначки.

Так, соціологині Й. Лі (Lee) та В. Бхаргава (Bhargava), ґрунтуючись на результатах попередніх американських досліджень, стверджують, що одружені люди мають менше часу на дозвілля, ніж неодружені, і «оскільки індивіди у одноосібних домогосподарствах матимуть інший спектр вибору стосовно дозвіллевої діяльності, ніж одружені домогосподарства, очікується, що дозвіллеві практики між двома типами домогосподарств відрізнятимуться»¹⁴. Подібного аналізу в проекції на Україну поки що не було здійснено, однак доцільно припустити, що в українському суспільстві аналогічно наявні відмінності у дозвіллі у зв'язку з певним матримоніальним статусом.

Водночас, помітні відмінності існують і між дозвіллям індивідів у місті та селі, що засвідчується і в уже наявних українських дослідженнях. Так, Українським центром культурних досліджень було проаналізовано дані моніторингу українського суспільства з 1994 до 2004 року і зроблено в тому числі такі ви-

сновки¹⁵: у великих і малих містах були доступні 10 – 20 ефірних каналів і кабельне телебачення, натомість у селах – 2 – 3 канали і зрідка кабельне телебачення; у містах люди могли відвідувати місцеві та гастролюючі театри, у селі ж – займалися в основному самодіяльністю чи їздили до театрів у сусідні міста; інтернет-користувачами у містах були від 10 – 15 % до третини населення, у селах – одиниці. Таким чином, оскільки дозвілля міського та сільського населення значно відрізняється через об'єктивні фактори, об'єкт дослідження звужено до мешканців і мешканок міст (населених пунктів чисельністю від 10 тисяч жительок і жителів) з метою більш детального вивчення цієї підгрупи українського населення.

Гендерні відмінності у виборі дозвіллевих практик

Хоч певні розподіли видів діяльності, притаманні радше чоловікам або радше жінкам, вже були згадані, доцільно простежити, що за дозвіллеві практики властиві міським мешканцям і мешканкам, які мають офіційних або цивільних чоловіка чи дружину. До того ж, оскільки в українському суспільстві відбуваються стрімкі соціальні трансформації та дозвілля жінок і чоловіків може змінюватись з роками, аналіз більш сучасних даних є доречним. У табл. 1 наведені ті деякі з різноманітних дозвіллевих занять жінок та чоловіків, у межах яких є статистично значуща різниця на рівні P = 0,05.

Таблиця 1

Гендерний розподіл видів дозвіллевої діяльності, % (за даними «Маркетинг- та медіаіндекс України», 2010 р.)

Вид діяльності	Жінки	Чоловіки
1. Читання книг	72	59
2. Прогулянки містом	79,8	72,2
3. Хатня робота	95,5	72,1
4. Приготування їжі	95,8	66,1
5. Шиття, рукоділля	63,4	12,9
6. Заняття з дітьми	69,6	56,8
7. Прийом, відвідування гостей	90,3	83,2
8. Відвідування художніх виставок	22	16,3
9. Відвідування центрів краси	55,4	37,5
10. Гра в більярд, боулінг	10,8	18,6
11. Полювання, рибальство	8,9	36,3
12. Догляд за автомобілем, його ремонт	6,6	31,3
13. Виїзди на природу	55,8	62,5

Відмінності у тих видах рекреаційної діяльності, що її виконують жінки і чоловіки, пов'язані з природою виконуваного заняття. Відповідно до змісту дозвіллевих практик, їх можна узагальнено поділити на підгрупи, що відображено у таблиці 2.

По-перше, види дозвілля доцільно умовно розподілити на активні та пасивні: у виборі активних переважають чоловіки (гра в більярд, боулінг, виїзди

ти, догляд за дітьми є більшою мірою сферою жінок, наприклад, кількісна різниця між залученими до приготування їжі чоловіками та жінками сягає майже 30 % (зрозуміло, з кількісним переважанням останніх).

Характерним, проте, є те, що в жінок є своя невелика «публічна сфера», як-от центри краси, виставки і театри. Однак, як вже було зазначено раніше, відвідування театрів і виставок може

Таблиця 2

Групи дозвіллевих практик

Критерій Види діяльності	Фізична активність		Сфера виконання	
	Активна	Пасивна	Приватна (дім)	Публічна
Практики	Гра в більярд, виїзди на природу, догляд за авто, прогулянки	Шиття, рукоділля, читання книжок, відвідування центрів краси	Читання, шиття, приготування їжі (як хобі), заняття з дітьми	Виїзди на природу, полювання, рибальство, гра в боулінг, більярд;
Критерій Види діяльності	Зміст заняття			
	Спортивна	Інтелектуальна	Рекреаційна	
Практики	Гра в боулінг, полювання	Читання книжок, відвідування виставок	Прийом гостей, шиття, приготування їжі (як хобі), відвідування центрів краси	

на природу), у виборі пасивних – жінки (читання, відвідування центрів краси, рукоділля, шиття). Така дійсність є наслідком приписування «належних» якостей жінці та чоловікові: жінці – ніжності, покірності, мрійливості тощо; чо-

сумічатись із проведенням часу із дітьми, що вкорінює «традиційну» роль жінки як матері, доглядальниці. Кількісне переважання жінок у таких видах діяльності, як відвідування центрів краси, є наслідком не реальної більшої, ніж в чоловіків, необхідності жінок у догляді за собою, а результатом соціально сконструйованого стереотипу, що жінка – це усоблення краси і має цю красу підтримувати. Жінки таким чином зазвичай репрезентують свою фемінність, сексуальність, стурбованість зовнішнім виглядом.

По-третє, усі практики відрізняються за своїм змістовим наповненням: серед них можна виділити спортивні, інтелектуальні та рекреаційні. Останні не потребують значних фізичних зусиль та спрямовані на розумовий відпочинок. Критерій «змістовного навантаження» розглядає дозвілля під іншим кутом зору, однак помітно, що існує зв'язок між виміром «приватна / публічна сфера» і змістом дозвіллевих практик: спортивні, тобто більш активні та публічні заняття притаманні переважно чоловікам, натомість рекреаційні, як свідчить аналіз, – справа більшості жінок.

ловікові – сили, ініціативності, підприємливості.

По-друге, усі практики також умовно належать або радше до приватної сфери, або до публічної. Наприклад, ігри, виїзди на природу, полювання та рибальство передбачають перебування поза домом, спілкування зі знайомими, друзями. Реалії гендерних взаємин є такими, що публічна сфера була завжди закріплена за чоловіками. Такий гендерний порядок спостерігається і досі: значно менше жінок, ніж чоловіків, залучені до «публічних» видів діяльності. Натомість виконання хатньої робо-

«Хоч суб'єктивно і жінки, і чоловіки оцінюють дозвілля як важливе, для чоловіків воно є більш вирішальним чинником в оцінці їхнього щастя.»

Відмінності у дозвіллі жінок та чоловіків пов'язані зі стереотипним розділенням різноманітних навичок і здібностей на «чоловічі» та «жіночі». Прикладом цього є кількісна чоловіча перевага у такій, скажімо, діяльності, як ремонт автомобіля та догляд за ним, що певною мірою наголошує на тому, що чоловіки мають кращі технічні навички, здатність розбиратись з апаратами, технікою, електронними приладами. Автомобілістки у містах теж є, але їхня залученість до такого виду діяльності є нижчою, адже це «нежіноча справа». З іншого боку, прибирання, прасування, приготування їжі зазвичай вважають заняттями, у яких більш компетентні жінки. Тому чоловіки у сім'ях можуть перекладати на жінок хатні обов'язки, посилюючись на власну неспроможність виконати їх так само якісно, як жінки.

Таким чином, розподіл дозвіллевих занять є наслідком і основою для відтворення наявного у суспільстві гендерного порядку. Чоловіки й жінки частіше обирають таке дозвілля, що значно більшою мірою репрезентує їхню фемінність чи маскуліність. Жінкам радше притаманні більш пасивні, «домашні» форми дозвілля, а чоловікам – активні заняття, часто у публічній, тобто позадомашній, сфері.

Як вибір, так і проведення дозвілля залежить від того, як до цього явища людина ставиться, чи є дозвілля важливим для жінки чи чоловіка, чи дозвілля є для людини фактором задоволеності життям. Гендерні відмінності або їх відсутність у сприйнятті дозвілля може бути маркером ступеня нерівності між чоловіками та жінками у сім'ї, у доступі до суспільних благ, відповідної інфраструктури.

Так, результати дослідження європейських цінностей (EVS) засвідчили, що і для жінок, і для чоловіків дозвілля є однаково важливим: як дуже або радше важливе його описали 82,9 % чоловіків і 83,3 % жінок. Однак, порівнюючи зв'язок важливості дозвілля з загальним відчуттям щастя індивідами, можна констатувати наявність певних відмінностей. Коефіцієнт кореляції Спірмана між відчуттям щастя чоловіками і важливістю дозвілля для них є середнім (0,252), але статистично значущим на рівні похибки $P = 0,01$. Тобто, чим важливіше для чоловіків дозвілля, тим більш щасливими чоловіки себе відчують. Для жінок значущого рівня кореляції між цими двома змінними виявлено не було (коефіцієнт 0,067 при значущості 0,271). Отже, правомірно стверджувати, що хоч суб'єктивно і жінки, і чоловіки оцінюють дозвілля як важливе, для чоловіків воно є більш вирішальним чинником в оцінці їхнього щастя.

Поясненням описаного вище факту може бути те, що оскільки жінки мають менше вільного від оплачуваної і неоплачуваної роботи часу¹⁶, то їхнє дозвілля часто є не винятково рекреаційною діяльністю, а виконанням одночасно багатьох справ, поєднанням суто дозвіллевих занять із домашніми обов'язками. Тому цей дозвіллевий час не приносить жінкам такого задоволення та оновлюючого ефекту, як більш незалежні від хатніх справ дозвіллеві заняття чоловіків. Як наслідок, щастя жінок жодним чином не зростає від такого «дозвілля».

Висновки

Аналіз дозвіллевих практик українського дорослого міського населення

яке перебуває в офіційному або цивільному шлюбі, у багатьох аспектах підтверджує на практиці теоретичні висновки щодо розподілу дозвіллевих практик, відтворення гендерної нерівності за допомогою певних дозвіллевих занять та суб'єктивного сприйняття дозвілля.

Таким чином, через те, що жінки в середньому витрачають більше часу на хатню роботу, вони обмежені у своєму виборі дозвілля та у можливостях його проведення. Дозвіллеві практики розподіляються за умовними групами: або активних / пасивних, або «жіночих» / «чоловічих», або тих, що легше здійснюються у приватній чи публічній сфері суспільства. Відмінні види дозвілля є інструментом маніфесту «Я – фемінна жінка» або «Я – маскулітний чоловік», тобто засобами гендерних репрезентацій.

Суб'єктивне сприйняття дозвілля українським дорослим міським населенням, яке має зареєстрований або цивільний шлюб, є суперечливим. Дозвілля є важливим однаково і для жінок, і для чоловіків (для близько 83 % обох статей), проте саме в чоловіків більша важливість для них дозвілля є значущо пов'язаною з сильнішим відчуттям щастя.

Результати, отримані у ході аналізу, дають відповіді на низку запитань стосовно дозвілля у контексті гендерних взаємин в українському суспільстві, однак не вичерпують їх. Зокрема, предметами наукових досліджень надалі може бути вивчення дозвілля в селі, вікових особливостей дозвіллевих практик, інституційного забезпечення дозвілля різних категорій українського населення та іншого.

¹ Гендерні стереотипи та ставлення громадськості до гендерних проблем в українському суспільстві / За ред. Ю.І. Саєнка. – Київ: ВАІТЕ, 2007. – С. 70.

² Цимбалюк Н.М. Організація та методика культурно-дозвіллевої діяльності. – Ч.1. Теоретичні основи культурно-дозвіллевої діяльності. – К.: ДАККІМ, 2000. – 145 с.

³ Гендерні стереотипи та ставлення громадськості до гендерних проблем в українському суспільстві / За ред. Ю.І. Саєнка. – Київ: ВАІТЕ, 2007. – С. 74.

⁴ Цимбалюк Н.М. Організація та методика культурно-дозвіллевої діяльності. – Ч.1. Теоретичні основи культурно-дозвіллевої діяльності. – К.: ДАККІМ, 2000. – 145 с.

⁵ Петрова І. В. Культурно-дозвіллеві практики населення сучасної України: тенденції та пріоритети / І.В.Петрова // Культура і сучасність: альманах. – 2011. – № 1. – С. 111.

⁶ EVS (2010): European Values Study 2008, 4th wave, Ukraine. GESIS Data Archive, Cologne, Germany, ZA4781 Data File Version 1.1.0 (2010-11-30), doi:10.4232/1.10174.

⁷ Lee, Y. G. and Bhargava, V. Leisure Time: Do Married and Single Individuals Spend It Differently? Family and Consumer Sciences Research Journal, – 32. – 2004. –:P. 254–274. doi: 10.1177/1077727X03261631.

⁸ Гендерні стереотипи та ставлення громадськості до гендерних проблем в українському суспільстві / За ред. Ю.І. Саєнка. – Київ: ВАІТЕ, 2007. – С. 70.

⁹ Там само. – С. 74.

¹⁰ The Influence of Age and Gender on Recreation Participation. A Look at Leisure. Alberta Recreation Survey, 2004. – Режим доступу:

http://www.tpr.alberta.ca/recreation/ars/survey/pdf/LL59_ale_gender.pdf

¹¹ Петрова І.В. Культурно-дозвіллеві практики населення сучасної України: тенденції та пріоритети / І.В.Петрова // Культура і сучасність: альманах. – 2011. – №1. – С. 111.

¹² EVS (2010): European Values Study 2008, 4th wave, Ukraine. GESIS Data Archive, Cologne, Germany, ZA4781 DATA File Version 1.0.1. (2010-11-30), doi:10.4232/1.10174.

¹³ MMI Ukraine: Marketing and Media Index Ukraine (2010). – TNS Ukraine, 2010.

¹⁴ Lee, Y.G. and Bhargava, V. Leisure Time :Do Married and Single Individuals Spend it Differently? Family and Consumer Sciences Research Journal. – 32. – 2004. –:P. 254–274. doi:10.1177/1077727X03261631.

¹⁵ Культурна політика України. Аналітичний огляд [Електронний ресурс] / О. Гриценко, Г. Андрус, І. Булікіна та ін. / Український центр культурних досліджень. – Режим доступу: http://www.culturalstudies.in.ua/2007_analiz_6_1.php

¹⁶ Гендерні стереотипи та ставлення громадськості до гендерних проблем в українському суспільстві / За ред. Ю.І.Саєнка. – Київ: ВАІТЕ, 2007. – С. 70.

ПОКА ОН НА РАБОТЕ. МЕТРОНОМ ЖЕНСКОЙ ЖИЗНИ

МИКАЭЛА

Микаэла – феминистская художница, занимается стрит-арт интвенциями в городскую среду и перформансом. Микаэла является важной фигурой, артикулирующей традиции радикального и квир-феминизма в русскоязычной среде. Ее интересует высказывание о зоне умалчивания вокруг женского опыта, женской истории и темы семейного насилия. Она говорит о месте политического в искусстве, последовательно создает пространство диалога между активистскими практиками и зоной искусства. Прямая речь в работах Микаэлы заряжена тем типом эстетики, который включает прямое личное высказывание и остается политически значимой. Речь, обращенная как внутрь зоны искусства, так и во внешнее окружение, позволяет выстраивать культурную нишу, в которой артикуляция гендерного неравенства становится возможна и безопасна.

Перформанс.

Длительность: 30 минут.

Показан впервые на фестивале

«Квир-Феминист-Акция» в Вене, 2013.

Я начала придумывать этот перформанс, пока обсуждала с близкой подругой опыт замужней жизни. Мы обе к этому моменту были уже лет по пять-шесть замужем и обе находились

на разных стадиях развода. Такой классический женский разговор на кухне: «А тебя что больше бесит: готовить или посуду мыть?», «Посуду ладно, а вот плиту оттирать терпеть не могу...». Пока мы говорили, я отчетливо увидела в голове образ: как в ведро с грязной водой погружается белая свадебная фата, потом женские руки достают ее и моют фатой пол. Я подумала – да это же метафора всей моей замужней жизни. Да чего там! Разве только моей? И моей мамы, и бабушки, и всех моих подруг. Я

сразу почувствовала, что этот образ нужно развить в художественную работу, хотя я тогда не знала еще, в какую именно. Я оставила внутри эту «картинку», а дальше работа «зрела», и постепенно появлялись новые и более точные детали. Спустя примерно год все сложилось, и мне «пришёл» весь перформанс целиком. Тогда я поняла, что его нужно делать.

Впечатления зрительницы

Этот текст я писала прямо там, сидя в зрительном зале на перформансе художницы Микаэлы «Пока он на работе». Чуть подправила, вернувшись домой, и добавила цитату из книги. С тех пор я часто вспоминаю мысли, которые пришли тогда, и главная из них – время, время, время, время моей женской жизни.

Свадебный марш. Приятный мужской голос: «Я ушел, закрой за мной». Штора открывается. Она такая хрупкая, в белом платье, фата. На полу мусор, кашки кошачьи. Посидела немного. Включен метроном. Тик-так, тик-так. Принимается за уборку. В длинном платье убирать неудобно. Снимает фату. Принцесса и Золушка – два в одном. Волосы мешают. Длинные, густые, он любит прикасаться к ним. Длинные волосы жены –

гордость любого мужчины. Мусор в пакеты. Мне хочется ей помочь, чего я здесь сижу, это же не кино. Тик-так тик-так. Так нудно, и вроде занята. Пакет супермаркета «Виктория». А, помню я это яблочко. На 10-й минуте прогресс очевиден, часть мусора упакована. Руками, без перчаток. За работающей женщиной можно наблюдать бесконечно. Обручальное кольцо на грязной руке смотрится особенно ярко. Ни минутки не присела. Кажется, сейчас заплачет. Нет, показалось. Родинка на шее. Наверно, он говорит друзьям: «Это так меня возбуждает». Синий мусорный пакет собран. «Виктория» тоже. Ручки завязаны. Волосы падают на глаза. 16-я минута. Только помыть полы и все. И все? Грохочет ведро. А где тряпка? Тряпкой выступает фата. Отличное решение. Волосы все время приходится подбирать. Вот, наверно, почему я постриглась сразу после свадьбы. Тик-так, тик-так, тик-так... Женское время уходит. На 20-й минуте я подумала о ее муже. Где он сейчас? В офисе или в пробке за рулем? На совещании или говорит по телефону? Фата становится серой и прекрасно справляется со своей задачей. Только вот фатой ей уже больше никогда не быть. Подол длинного платья испачкан. Что она делает? Боже, что она делает? Пытается оторвать подол. Да, тут нужны сильные мужские руки. Нет, справились сама. Отличная новая тряпка. Еще мыть и мыть. Вон там, там следы кошачьего дерьма, под стулом помой, да, как мама учила – в углы заходи, под мебель. Уберите ноги, ей же надо помыть как следует. Босиком. Это вам не флайледи в туфлях со шнурками. 25-я минута. Когда женщина устает, автоматически включается автопилот. Вот и эта тряпка вышла из строя. Волосы. Длинные волосы прекрасно выполняют роль половой тряпки. Намачиваем... Наклоняемся... Очень полезное упражнение, никакая йога не даст такого эффекта.

«Волосы. Длинные волосы прекрасно выполняют роль половой тряпки. Намачиваем... Наклоняемся... Очень полезное упражнение, никакая йога не даст такого эффекта.»

фекта. 28-я минута. Метроном не выдержал и замолчал. Она снова окунает волосы в ведро. Как жаль, что это не показывают по Первому каналу перед

жен, которые обеспечивают «надежный тыл». Что происходит с нами, когда мы становимся женами и хозяйками, обеспечивающими тыл? Что мы делаем? Что мы чувствуем?

Быть хозяйкой – это уборка, стирка, посуда, продукты, готовка, мусор. Мелочи, рутина, банальности, однообразная, скучная, грязная работа. Результат этой работы кажется таким простым, повседневным и незначительным. «Просто чисто» и «просто вкусно» – это так приятно, так незаметно, и этим так легко пользоваться. Сколько времени было потрачено на эти «просто» – неизвестно. И неважно. Ведь эта работа не оплачивается, за нее не дадут премию, повышение или пенсию. Результат женской работы будет с гарантией уничтожен в течение суток – ужин будет съеден, посуду надо вымыть сразу после ужина, пол – снова мыть через три дня. И мы сделаем ту же работу по но-

вой, и еще, и еще, и еще раз. От этого устаешь, руки трескаются от воды, от готовки, но мы ведь женщины – поэтому одновременно мы должны быть еще и красивыми, нас так научили. Каким-то образом мы должны соче-

«Каким-то образом мы должны сочетать этот нудный грязный труд с физической привлекательностью – то есть быть чистенькими, аккуратными, прибранными, стройными, что называется «следить за собой», иначе это будет неприятно нашим мужьям.»

тать этот нудный грязный труд с физической привлекательностью – то есть быть чистенькими, аккуратными, прибранными, стройными, что называется «следить за собой». А иначе это будет неприятно нашим мужьям.

Но перформанс не только о «бытовухе». Мы отдаем не только время и труд – мы вкладываем чувства, себя и свою жизнь. Семья, дом – это наш способ жизни. Нас так научили, что это значит быть женщинами. Пока мы, хорошие жены и хозяйки, заняты домашней работой – пять, десять, пятнадцать, двадцать лет – что-то происходит внутри, с нашей душой. Если даже домашний труд невидим и недооценен – эмоциональные затраты и вовсе не заметны. Мы переживаем, злимся, устаем от того, что нашу работу мужчины принимают как должное, как само собой разумеющееся. Источаемся от обесценивания. Мы работаем больше, чем должны и хотели бы – и то, что мы получаем взамен, не восполняет наших усилий и нашего вклада. Это разрушает нас, но мы замечаем это только спустя годы. Когда вдруг

футбольными матчами. Или вместо рекламы прокладок. В зале абсолютная тишина, не слышно ни щелканья фотоаппаратов, ни даже нашего дыхания. Волосы надо намочить и хорошенько отжать. Главное – хорошенько отжать. 31-я минута. Тот же приятный мужской голос: «Я дома. Привет. Как твой день?». Русалка в грязном платье. «Я давно хотел сказать, может, тебе в спортзал записаться? Тебе нужно больше следить за собой». Занавес закрывается. Жаль, что я не курю.

Комментарии авторки

Это перформанс о затратах и усилиях, которые не восполняются. О невидимой женской работе и о прощании с мечтами. Об опыте разрушения себя в попытке удержать иллюзии.

Это перформанс о «двойной петле», в которую загоняют нас, женщин. Быть хорошей женой в первую очередь означает быть хорошей хозяйкой. Этому нас научили матери и бабушки. Хорошие хозяйки – это то, что так удобно и нравится нашим мужьям, которые хотят, конечно же, хороших

вылезает наружу несоответствие между собой сегодняшней – уставшей, безразличной, истощенной и той, другой, в белом платье, полной сил, надежд и желаний быть очень хорошей женой. Но мужа и общественное мнение обвинят в этом нас же самих – это мы недостаточно стремились, старались сохранить, заботились. Или – ну, кто же просил вас так вкладываться, так много делать, так переживать. Действительно, кто просил? Как будто никто не пользовался результатами нашей работы и эмоционального вклада.

Если есть кто-то, кто знает, сколько времени было потрачено – то это мы сами; если кому важен этот опыт – то, в первую очередь, нам; если кто-то может сказать об этом – это мы. Мы хорошо знаем, что происходит, пока он на работе. И сколько это на самом деле стоит.

Я никогда до этого не работала в перформансе, это был мой первый опыт. Когда я увидела уже окончательный образ, то послала заявку на феминистский фестиваль в Вену, и меня взяли. Перформанс был для меня одновременно огромным напряжением (отходила три дня) и большой победой. Мне удалось сделать то высказывание, которое я хотела, и открыть для себя как для художницы новую

область.

После перформанса ко мне подошло очень много женщин, сказавших, что они понимают меня, понимают, о чем я говорю, и что я сказала не только о себе, о своем опыте, но и о них тоже, и за это они чувствуют большую благодарность. Ведь так о женщинах почти никто из художников прямо не говорит. Значит, я точно попала в болевую точку. И это было для меня огромной радостью, потому что быть понятой другими женщинами – это именно то,

что для меня важнее всего в моем художественном высказывании. Я считаю это своим успехом и горжусь этой работой, так как я делаю искусство, в первую очередь, о женщинах и для женщин (и, конечно же, о себе и для себя). Многие говорили, что это была самая сильная работа на фестивале, и это тоже было чертовски приятно. Меня позвали тут же повторить перформанс, и я показала его еще на Гоголь-Фестивале в Киеве, а также в Москве для Московской экспериментальной гендерной школы.

книги Марлы Силли «Летающая домохозяйка. Размышления у кухонной раковины»

Сколько раз вы думали: «Я работаю целый день. Так с какой стати я должна все это делать? Почему бы кому-то не обслуживать меня?». Я знаю, вы недовольны и устали, но мы поможем вам наладить свою жизнь. Отказаться от образа мученицы. Вам плохо от того, что приходится работать, и вы делаете несчастными всех вокруг себя. Только вы можете изменить этот настрой, сказав: «Ну, хорошо, я работаю, и моя работа благословляет мою семью!» Радуйтесь, что у вас есть работа и вы можете обеспечить домочадцев материально. Но я хочу рассказать вам, как удовлетворить физические и духовные потребности – ваши и вашей семьи.

Ваше недовольство частично истекает из стресса, вызванного тем, что дом в беспорядке, и вашего перфекционизма. Да, ваш перфекционизм вновь поднимает свою уродливую голову. Реклама промыла всем нам мозги, внушив убеждение, будто можно иметь все сразу: счастливую семью, чудесную карьеру и завидный стиль жизни. Так вот что я вам скажу: да, это возможно, но песенка «Я слишком хороша, чтобы мыть унитаз» не способствует вашему успеху..... Ах да! И наденьте туфли со шнурками!».

Текст: Микаэла – художница, феминистка; Полина Кальницкая – консультантка и преподавательница этики бизнеса, феминистка.

Вместо послесловия. Из

ЖІНКИ ТА ЧАС: МІЖ ЕФЕКТИВНИМ МЕНЕДЖМЕНТОМ ТА ТУРБОТОЮ

ОЛЕНА СТРЕЛЬНИК

Традиційно час сприймається як астрономічний, годинний та годинниковий. Натомість час може бути поміщений до більш широких контекстів культури, суспільства, соціальних змін та гендерних взаємин. Життя сучасної людини вочевидь підкорене часу: ми постійно відчуваємо його тиск та брак, життєва успішність, професійне та кар'єрне зростання пов'язуються з умінням планувати життя, «все встигати» та ефективно використовувати час, що загалом свідчить про формування «культури поспіху» (*hurried culture*). При цьому ефективне планування та використання часу не обмежується сферою продуктивної праці, а поширюється і на сферу приватного. Мета статті – спробувати виявити темпоральні (часові) суперечності між суспільним та приватним, роботою та сім'єю, раціоналізацією часу та турботою.

Між роботою та сім'єю: темпоральні суперечності та напруження

Сприйняття часу суттєво еволюціонувало протягом ХХ століття. З відмиранням виробничої функції сім'ї та переходом до індустріальної економіки розділяються не тільки простори публічного та приватного, але й актуалізуються їх темпоральні розбіжності. Час починає ділитися на природний, пов'язаний з природними циклами,

та соціальний, штучно створений, що характеризується поняттями раціоналізації та ефективності. Отже, темпоральна логіка капіталізму спирається на відому тезу «час – це гроші», у той час як приватне ґрунтується на забезпеченні потреб у близьких та довірчих стосунках. Таке накладання різних типів темпоральностей з домінантою раціоналізованою моделі часу призводить до скорочення турботи та сімейного спілкування¹. Сімейна повсякденність стає підкореною не спільному ритмові життя членів сім'ї, а ритмам різних соціальних інституцій: розкладу роботи дитячих садочків, шкіл, гуртків та спортивних секцій, робочому часу батьків, годинам роботи магазинів та громадського транспорту. Це вимагає додаткових (здебільшого материнських) зусиль для координації сімейної взаємодії, адже для членів сім'ї стає надзвичайно важко поєднуватися цими різними ритмами².

Загалом, у результаті розвитку ринкової економіки та інтенсифікації праці загострюється напруження між роботою та сім'єю, що є особливо значущим для матерів, які постійно балансують між ролями «хорошої матері», відданої інтересам дитини «тут і зараз», та «гарної працівниці», відданої роботі. Низка досліджень (Gatrell³, Haas⁴) продемонстрували напруження між сім'єю та роботою, властиве капіталістичним суспільствам. Як стверджувала А.Р. Хохшильд, тривалі години роботи справляють колосальний вплив на сім'ю та суспільне життя і призводять не тільки до відсутності батьків удома, але й до самоусунення від участі у громадянському суспільстві⁵. Порівняльний аналіз трудових практик найманих працівниць і працівників країн – учасниць Європейського соціального дослідження 'п'ятої хвилі (ESS 2012) продемонстрував, що в сучасних умовах українське громадянство багато та завзято працює – більше, ніж жителі інших європейських країн. При цьому показники задоволеності співвідношенням часу, що витрачається на роботу та інші сторони життя, в Україні – найнижчі серед усіх країн-учасниць дослідження⁶. Ці трудові практики

загалом актуалізують проблему поєднання материнства та оплачуваної роботи.

Найбільш дефіцитним ресурсом материнських практик, особливо тих матерів, які поєднують турботу з оплачуваною роботою, є час. А. Хохшильд стверджує, що саме працюючі матері є першими жертвами пришвидшених темпів життя, що спонукають їх стати «експертками з часу та руху»⁷. Залучення до турботи передбачає певний набір темпоральних досвідів: фрагментацію часу, перетворення його на рутину (рутинізацію), необхідність маніпулювати часом, відповідальність за організацію та координацію діяльності членів сім'ї. Через традиційний гендерний розподіл праці та поєднання зайнятості та репродуктивної праці, ці темпоральні досвіди є більш типовими для жінок, зокрема матерів. «Тиск часу», «нестача часу», «крутитися як білка в колесі», «*juggling lifestyle*» (*juggling* – з англ. «жонглювання»), загалом *темпоральна бідність*⁸ є стрижнем сучасних материнських практик.

Можливості дослідження реалізації просторово-часової концепції практик турботи здійснила російська соціологиня А. Смирнова в межах аналізу практик домогосподарок⁹. Роль домашньої господарки часто позна-

чається словосполученням «сидіти вдома». Цей вислів вказує не тільки на пасивність та незайнятність людини, а й позначає також відсутність рухливості та обмеженість задіяних у практиках

шими обмеженнями жінка використовує свій час, і тим більш фрагментованим він стає¹¹.

Варто зауважити, що подібні досвіди не є унікальними для домогоспо-

ти» більш реалістичними та подолати емоційне пригнічення.

Тайм-менеджмент для жінок: «реактивні» господарки та супермами

Практики турботи пов'язані, серед іншого, з рутинними діями з догляду та ведення хатнього господарства. В інтернет-просторі «жіночих» порталів ведення домашнього господарства обговорюється як необхідність дати відповідь на два запитання: як все встигнути та як одержати задоволення від ведення хатнього господарства?

Тайм-менеджмент – це технологія організації часу та підвищення ефективності його використання. Наразі поради з тайм-менеджменту вийшли далеко за межі офісного простору, а поширюються також на сферу повсякденного та приватного. Найбільш відома система планування часу для жінок-господарок «Fly Lady» (Реактивні господарки) пропонує спокусливі результати вміння планувати свій час: *«Ти живеш у хаосі? Ти почувалася геть виснаженою? Думки про прибирання дратують тебе? Ти втратила надію хоч щось змінити в своєму житті та не знаєш, із чого почати? Не переймайся! Ми всі були такими ж! Приєднуйся й позбався тягаря домашніх проблем! Ти навчишся ставитися до домашньої роботи з посмішкою. Хатня робота почне приносити тобі радість. Ти ніколи не будеш соромитися своєї оселі та не матимеш почуття провини. Твоє серце сповниться радості, а дім – спокою і затишку»¹⁴.*

Система флай-леді була розроблена американкою Марлою Сіллі (Marla Cilley) у 1999 році для жінок-домогосподарок, тому загалом логічно не передбачає участі чоловіка в хатніх справах. Нині її поради поширюються й на жінок, які працюють поза домом, але також участі інших членів сім'ї у хатніх справах не передбачають: *«Ця система була розроблена з єдиною метою: допомогти жінці почуватися щасливою. Але як можна бути щасливою, коли після повернення з роботи на тебе чекає купа хатньої роботи, голодний чоловік та діти, яким необхідна увага?»¹⁵.* Залучення чоловіків до

локальностей. Це є особливо характерним для матерів з маленькими дітьми: часто дім сприймається ними як простір, з якого *вириваються, виїжджають, йдуть, вибігають* (авторка застосує для інтерпретації цього явища поняття топофілії)¹⁰. У зібраних дослідницею свідченнях домогосподарок не зафіксовано позитивно окреслених наративів про повернення додому. Простір поза домом сприймається як світ, сповнений подій, спілкування та приємних клопотів, а перебування поза домом – як свобода, асоційована зі зміною локальностей, мобільністю та взаємодією. Щодо темпоральних аспектів турботи, то для домогосподарок, особливо для матерів малих дітей, практики турботи можна описати в категоріях «темпоральної бідності». Окрім неможливості виділити час для себе, на темпоральні практики турботи впливає і кількість об'єктів турботи. Графік та режим дня домогосподарки виявляється підкореним ритму життя членів сім'ї, і чим їх більше, тим з біль-

шаром. Низка досліджень практик турботи працюючих матерів засвідчили, що простір дому та «сімейний час» не описується ними у категоріях відпочинку, розслаблення та емоційного піднесення¹². Зокрема, дослідження емоційного стану членів сім'ї у різні моменти часу та точки простору, проведене Р. Ларсон (R. Larson) і М. Річардс (M. Richards) у США, засвідчило «дивергентні реальності» сімейного часу. У той час, як батьки (англ. fathers) знаходилися під впливом стресу та фрустрації на роботі та почувалися більш щасливими та розслабленими вдома, почуття жінок були протилежними: вони відчували стрес під час перебування з їхніми родинами та почувалися більш щасливими поза домом¹³.

Для подолання напруження, пов'язаного з виконанням жінками доглядової та хатньої роботи, інтернет-портالي рясніють порадами з тайм-менеджменту для господинь та матерів, покликані зробити їхні спроби «все встига-

«Працюючі матері є першими жертвами пришвидшеного темпу життя, що спонукають їх стати «експертками з часу та руху.»

хатньої роботи апіорі не розглядається як шлях до її оптимізації. Можливості «скинути тягар» домашньої праці жодним чином не пов'язуються з її справедливим розподілом між членами сім'ї, а поради з тайм-менеджменту адресуються жінкам та зрідка – сім'ям. Ось, наприклад, декілька таких порад: вдома носити зручний, але гарний одяг та взуття на шнурках, вести контрольний журнал, куди заносити список необхідних справ, купити таймер та приділяти одній справі лише 15 хвилин, щовечора начищати раковину до блиску тощо.

Отже, ведення хатнього господарства технологізується, а жіноча господарська компетентність зводиться до вправності оперувати цими технологіями. Альтернативні погляди на справедливий розподіл домашньої праці як шлях до її оптимізації практично не представлені. Пригадується відомий анекдот про чоловіка, який повертається з роботи додому та думає, що сьогодні на вечерю: «втомилася» чи «не встигла».

Темпоральна бідність матерів приховується за медійними образами супермам, які «все встигають» – і дітей виховувати, і кар'єру робити, і мати гарний вигляд. Образ «супермами» не новий – за радянського типу гендерного контракту він, вочевидь, був домінуючим та помноженим на специфічний контекст життя радянської жінки – черги та суцільний дефіцит. Сучасні гендерні контракти звільнюють жіночий час не для навчання чи громадської активності, а для спожи-

вання – відвідування салону краси, догляду за собою. Ось, приміром, вступ до статті «Флайледі. Як я стала окриленою домогосподаркою?»: «Дитина заколисана, чоловік нагодований, квартира – з новеньким манікюром у три шари і щасливою посмішкою людини, яка відпочила»¹⁶. Образ гламурної та сексуально-привабливої матері активно насичує медійний простір, в англомовних країнах він одержав назву «Yummy Mummies». Такими є розтиражовані образи багатодітних Валерії, Наталії Водянової, Наталії Окунської, Анжеліни Джолі та Вікторії Бекхем. Ці образи дискурсивно пропонуються як приклади для наслідування та оточені делікатним замовчуванням того, що практики материнства є залежними від соціально-класового контексту та наявності доступних ресурсів, що ці практики забезпечують, зокрема, комерційний сектор послуг з догляду, виховання та розвитку дітей.

Отже, мистецтво тайм-менеджменту вочевидь тяжіє до розуміння репродуктивної праці як набору рутинізованих дій, які можливо запланувати та підвищити їх ефективність на кшталт підвищення ефективності конвеєрного виробництва. Натомість турботи, любові та довіри ніколи не

Марла Сіллі та її флай-леді

буває достатньо, а раціональні виміри їх «ефективності» відсутні. Барбара Адам зазначає: «Не весь час це гроші. Не всі людські стосунки регулюються раціоналізованим часом годинників. Не всі часи є рівними»¹⁷. Отже, спротив домінантній темпоральній культурі раціоналізації часу може бути заснований на тезі про цінність часу, що вимірюється не грошима та ефективністю, а людськими потребами у турботі, спілкуванні та творенні взаємин.

¹ Брайсон В. Гендер и политика времени. Феминистская теория и современные дискуссии / Валери Брайсон. – К.: Центр учебной литературы, 2011. – С. 22.

² Beck U., Beck-Gernsheim E. Individualization: Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences. – London: Sage, 2002. – P. 91.

³ Gatrell C. Hard Labour: The Sociology of Parenthood. – Open University Press, Maidenhead, 2005.

⁴ Hays Sh. The Cultural Contradictions of Motherhood. – Yale University Press, 1996.

⁵ Hochschild A. R. The Time Bind: When Work Becomes Home and Home Becomes Work. – New York: Metropolitan/Holt, 1997. – P. 243.

⁶ Петрушина Т.О. Ценностные приоритеты и реальные характеристики трудовой жизни населения Украины / Петрушина Т.О. // Проблеми розвитку соціологічної теорії: матеріали ІХ Всеукр. наук.-практ. конф. «Проблеми розвитку соціологічної теорії: концептуалізація ціннісних змін у сучасному суспільстві», 2 лист. 2012 р. / Київський національний університет імені Тараса Шевченка / за заг. ред. Судакова В.І., Куценко О.Д. – К.: Логос, 2013. – С. 185-197.

⁷ Hochschild A. R. The Second Shift: Working Parents and the Revolution at Home, with Anne Machung. – New York: Viking Penguin, 1989. – P. 9.

⁸ Смирнова А. Время и пространство заботы: практики российских домохозяек / Смирнова Анастасия // Практики и идентичности: гендерное устройство : Сборник статей / под ред. Е. Здравомысловой, В. Пасынковой, А. Темкиной, О. Ткач. – СПб. : Издательство Европейского университета в Санкт-Петербурге, 2010. – С. 99-127.

⁹ Там само.

¹⁰ Там само, С. 104.

¹¹ Там само, С. 115.

¹² Hochschild A.R. The Commercialization of Intimate Life. Notes from Home and Work. – University of California Press, 2003. – P. 205-206.

¹³ Larson R., Richards M. Divergent Realities: The Emotional Lives of Mothers, Fathers, and Adolescents. – New York, Basic Books. – 1994. – Режим доступу: <http://flylady.ru/#axzz2tOwhSoq2>.

¹⁴ Flylady.ru. – Режим доступу: <http://flylady.ru/#axzz2tOwhSoq2>.

¹⁵ Режим доступу: <http://www.sympaty.net/20140124/flaj-ledi-dlya-rabotayushhix>.

¹⁶ Режим доступу: <http://shkolazhizni.ru/archive/0/n-26355>.

¹⁷ Брайсон В. Гендер и политика времени. Феминистская теория и современные дискуссии / Валери Брайсон. – К.: Центр учебной литературы, 2011. – С. 49-50.

ЖІНОЧА СОТНЯ НА МАЙДАНІ

НИНА ПОТАРСЬКА

Я жодного разу не почувалася на Майдані у безпеці, бо для лівої активістки і феміністки, яку досить непогано знають праві, завжди існував ризик бути брутально викинутою з Майдану. Особисто для мене було важливим, щоб голос неорганізованої меншості, яка вигукувала гасла «Слава Україні – Героям Слава!», не вкладаючи у цю фразу нічого, крім самопідбадьорювання, було чути не менше за ксенофобські гасла від партії «Свобода». Протягом перших двох місяців на Майдані агресивно домінував право-консервативний дискурс виключення і пошуку провокаторів серед тих, чий погляд не вкладається у парадигму правих поглядів. Нас, лівих активістів і активісток, дивувала одночасна присутність закликів до «європейських цінностей», під якими всі розуміли свободу слова, толерантність, права людини для всіх, соціальні гарантії, та відвертими закликами до нетерпимості – «Хто не скаже – той москаль!», «Комуняку на гілляку!» та інших. Перші мирні місяці я почувалася чужорідним об'єктом у тілі Майдану, який прагнув до «Європи», асоціюючи її з уселенським втіленням добра, але при цьому наполегливо витісняв пропоновані нами правозахисні та соціальні гасла, на кшталт «Європа – це декретні відпустки», «Європа без гомофобії», «Європа – сильні профспілки»: усі ці, в принципі, «євроформатні» гасла сприймалися як провокація зі сторони організованих правих груп. Заснована у соціальних мережах група «Жіночий голос – половина майдану» ініціювала

кілька заходів, на одному з яких було розірвано плакат саме про європейські декретні відпустки, а на іншому заході, разом із ансамблем барабанщиць/ків «Ритми спротиву», було проведено «Ніч жіночої солідарності», де наші гасла були сприйняті достатньо позитивно. Але тим не менш – позиціонувати себе феміністкою, лесбійкою чи лівою активісткою було достатньо небезпечно, і ми разом з іншими активістками та активістами, із міркувань безпеки, поступово припинили наші відкриті інтервенції, але не припинили свої спроби змінити основний напрям гасел протесту.

Ситуація на Майдані дуже швидко змінювалась, змінювались і гасла, і вимоги. Уже в січні почала формуватися своєрідна коаліція серед лівих, ліберальних, феміністичних та правозахисних ініціатив, які висловлювались проти правої гегемонії та прагнули об'єднання зусиль. Адже увесь цей час ці активісти та активістки не припи-

протестів проти міліції та влади, Майдан став виразником вже зовсім інших смислів та цінностей. Почали приходити нові волонтер(к)и та охочі брати участь у силових протистояннях.

Але реактивна право-консервативна риторика та політична гегемонія правих була незмінною. Вона викривала себе у дрібницях, але дуже показовим маркером було якраз ставлення до ролі жінки на Майдані. Час від часу виникали різні ініціативи на кшталт «Проведи дівчину додому» чи заклики зі сцени, які пропонували жінкам іти на кухню і робити канапки. Нас просили бути терпимими, лагідними, чуйними, бо зараз важкі часи і чоловікам конче потрібна підтримка тилу. На кухні в «Українському домі» нами були помічені (а згодом – вилучені) оголошення такого типу «Жінки, приберіть за чоловіками – зробіть революціонерам приємно». Уже після перших убивств з'явилася вимога коменданта Майдану не пропускати жінок до барикад.

«Жінки Майдану – жінкам Криму» – акція написання листівок підтримки жінкам з Криму в День жіночої солідарності (8 березня 2014 р.).

няли займатися координацією різних ресурсних самоорганізованих ініціатив, перебуваючи у безпосередньому контакті із масовим протестом, основна частина якого була орієнтована на прогресивні зміни у суспільстві та не підтримувала націоналістично-консервативні звички правих партій та організацій. Нам вдалося об'єднати навколо цієї ідеї достатньо широке коло правозахисної та журналістської спільноти, активістів та активісток різних ініціатив Майдану.

Після перших убивчих пострілів на Грушевського, коли піднялась нова хвиля

За словами охорони, жінки впродовж протистояння поводитися неадекватно, толку з них було мало – вони начебто лише плуталися під ногами і заважали чоловікам робити свою справу.

Такі дії викликали поодинокі обурення серед різних жінок, з якими мені довелося говорити у ті дні. І якось на кухні «ЄвроМайдан СОС» ми пожарту-

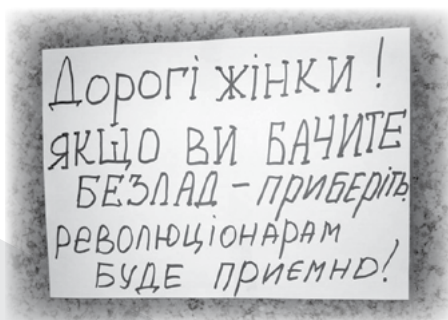
«Обираючи назву «Жіноча сотня», ми навмисно демонстрували свою причетність до Майдану та певним чином вбудовувались у його тіло, але лише для можливості критикувати його публічно як безпосередні учасниці.»

вали про те, чи не час нам створити «Жіночу сотню»? Правозахисниця з питань мігрантів/ток Олександра Назарова запостила це на Facebook і підписала, що записуватись можна у мене. Уже на другий день я отримала близько 30 повідомлень від жінок, охочих долучитися до нашої ініціативи. Стало зрозуміло, що не тільки ми відчували приниження від непомітності та невизнання жіночої роботи на Майдані, і, дійсно, варто починати щось із цим робити.

Уже через день ми оголосили перші координаційні збори, на які запрошували спершу лише знайомих та знайомих знайомих, адже у нас не було ще ніяких механізмів для координації. На мій заклик відгукнулись переважно мої подруги, журналістки, феміністки, активістки, правозахисниці, цим було зумовлено і відповідний склад. Чимало з них були активістками інших феміністичних ініціатив, наприклад, «Феміністичної Офензиви» (після рішення про припинення діяльності останньої відчувався певний брак активностей, але поява Жіночої Сотні безпосередньо із існуванням Офензиви чи то припиненням її діяльності не пов'язана – ми навіть про це не думали, а просто шукали нові форми комунікації та взаємодії у новій для всіх нас ситуації).

На перших зборах було вирішено зосередитись у своїй діяльності на ресурсній роботі, почати курси із самооборони для жінок. Для нас було важливо зрозуміти, які саме ми маємо ресурси, чи вдасться нам поєднувати наші нові активності з тими, які вже на той момент існували. Ми розуміли: щось конкретне може запропонувати кожна з нас, адже серед нас були і журналістки, і адвокатки, і правозахисниці, і екологині, і це вже було досить непоганим ресурсом. Одразу було створено «паблік» у соціальних мережах та більш вузьку розсилку для координації діяльності найбільш активних учасниць, де ми обговорювали наші зусилля та пропонували нові форми активності в рамках Жіночої сотні.

Оголошення про відкритий майстер-клас із самооборони викликав неабияку зацікавленість як серед активісток і звичайних волонтерок, які працювали на кухні і в медичній службі, так із боку медіа: журналістки радо відвідували наші заходи і робили про нас сюжети та інтерв'ю. У період інформаційної тиші, яка тривала кілька тижнів, ми отримали, насправді, те, що

хотіли – кожна з наших активісток мала можливість говорити на широкий загал про проблеми жінок, їхні права, жіночу роботу, економічну рівність та фемінізм. Жіночу сотню ми розглядали здебільшого як ресурс для посилення «жіночого голосу» в ситуації, коли навколо було так багато дискримінації. Щодня наш «паблік» отримував кілька сотень «лайків» та кілька десятків повідомлень. Ми зрозуміли, що нам вдалося підняти та проговорити дуже болючі для багатьох жінок питання. Згодом виникла необхідність збирати та обробляти запити й пропозиції, що надходили телефоном і в повідомленнях на адресу групи у соціальних мережах. Ми намагалися перенаправляти всі звернення та координувати запропоновані ініціативи, вирішили вести спеціальну табличку, куди записували звернення по допомогу та пропозиції від різних жінок. Цікаво те, що пропозицій надати свою власну допомогу було дуже багато, і вони були різними: жінки пропонували робити переклади, надавати психологічну підтримку, щось перевезти власним транспортом, шукати дефіцитні ліки та багато чого іншого.

Кожного дня нас ставало більше на «пабліку», і, чесно кажучи, дивувала велика кількість жінок, які увесь цей час ніби існували в паралельному із нами світі. Вони приходили на наші заходи і часто починали говорити про жіночі права, про проблему помітності, про неоплачувану обслуговуючу працю – тобто, про все те, про що ми говорили протягом останніх років, але, на жаль, не знаходили свою аудиторію. Тепер ми навмисне намагалися робити наші меседжі досить простими і не дуже радикальними: це дозволяло значно розширити аудиторію своїх прихильниць та порозумітись у базових питаннях захисту

прав жінок. Дуже різні за віком та соціальним статусом жінки зверталися до нас, щоб отримати підтримку (хоча б на словах, і це засвідчило б визнання їх роботи) або ж самим надавати комусь допомогу (вони відчували власну нереалізованість та з радістю підключалися до виконання різноманітних завдань).

У той самий час, у різних регіонах України та й на самому Майдані виникали різні жіночі організації, одразу ж після нас виникла Перша жіноча сотня, активістки якої просували прямо протилежну нашій повістку, і ми як не намагалися відмежуватись та пояснити нашу інакшість, це не виходило (бувало й таке, що усі жіночі об'єднання потрапляли до одного і того ж медійного матеріалу, де все було намішано, і дуже важко було зрозуміти, хто є хто). Ми вирішили змінити назву, присвятивши нашу сотню імені відомої жінки, яка була б пов'язана із революційними та емансипативними жіночими рухами. Одразу виникло кілька пропозицій: Софі Шоль (антифашистка), Ольга Кобилянська, Леся Українка... Зрештою, ми зупинились на імені Ольги Кобилянської, адже це, поміж іншого, дозволяло звернути увагу на український контекст, приділивши додаткову увагу цій видатній феміністці.

За тижні активного існування на Майдані ми почули багато слів подяки та немало критики як від сторонніх людей, так і від наших колишніх колег і колежанок, партнерок і партнерів по різних організаціях. Я не буду виправдовуватись та детально коментувати всі зауваження, але вважаю за потрібне ще раз прояснити нашу мету та цілі.

У першу чергу, у нас було бажання заявити про існування певної проблеми, що виникла у широкому протестному русі, до якого багато хто

Контактний пункт правової допомоги

з нас мали відношення, але не мали достатньої сили робити критичні заяви, адже консерватизм, сексизм, націоналізм (не в найкращому його вигляді) на Майдані помічали далеко не тільки ми. Обираючи назву «Жіноча сотня» ми навмисно демонстрували свою причетність до Майдану та певним чином вбудовувались у його тіло, але лише для можливості критикувати його публічно як безпосередні учасниці. Тут не було ніякого обману, адже усі ми були залучені до різних ініціатив Майдану, особливо тих, що пов'язані із правозахистом та допомогою постраждалим. Своєрідна гра зі змістом слова «сотня» не була заграванням із мілітаристською тематикою, а навпаки – спробою деконструювати цю так звану мілітарність, за прикладом «Мистецької сотні», «Диванної сотні», «ІТ сотні», «Лікарняної варти» та інших. Навіть готуючи курси з самооборони, ми робили наголос саме на самозахисті, підкреслювали, що вважаємо силові заходи крайньою формою. Крім того, називаючись «сотнею», ми не прагнули її офіційно реєструвати у коменданта А. Парубія, жодним чином не вбудовувались в ієрархічні структури патріархатного Майдану. До того ж, у нас не мало бути «лідерки» чи «сотниці», усі учасниці були рівними, називали себе лише співкоординаторками, підкреслюючи, таким чином, горизонтальність нашого об'єднання.

За час нашої активності на Майдані нам вдалося зібрати навколо себе дуже багато цікавих і талановитих жінок, деякі з них стали новими активістками й усвідомили себе феміністками, або хоча б перестали боятись цього слова. Наразі нас кілька десятків, є активні, є ті, хто нас підтримують. Ми намагаємося проводити відкриті зустрічі, куди може потрапити будь-яка жінка. Про наступні відкриті збори ми повідомляємо у себе на «пабліку» в соціальних мережах. На жаль, поточна політична ситуація дуже складна, і ми не маємо змоги зустрічатись так часто, як того хотілося б, але для нас принципово важливим є питання відкритості та залучення. Для координації ми почали використовувати звичайну розсилку, для інформування прихильниць у нас працює сторінка на Facebook, крім того, ми регулярно обробляємо запити та повідомлення, які надходять через «паблік» від охочих долучитися, від журналістської спільноти (про створення цього матеріалу з колек-

тивом Жіночої сотні було домовлено саме через інтернет – *ред.*). Найбільш корисними та продуктивними були публічні заходи та дискусії, на які приходили прості жінки.

Я не вірю в те, що можна ось так одразу стати феміністкою, та не підтримую дискусії на тему «більшого» чи «меншого» фемінізму. Емансипація

– це процес, що потребує часу. Кожна з нас під тиском різних обставин починає бачити та усвідомлювати дискримінацію по відношенню до себе, і дуже несправедливо дорікати людині у її «неправильному фемінізмі» та недостатньо «просунутому» погляді. Для кожної жінки – це свій особистий шлях, сповнений драматичних переживань, і подібна критика знецінює емансипативний досвід, вибудовує нові ієрархії вже серед жінок, розділяючи їх за рівнем чутливості до сексистських висловлювань та глибини розуміння критики патріархату. Тому ми прихильниці, скоріш, так званого «поп-фемінізму», коли, спираючись на власний життєвий досвід, кожна жінка може заявити свою незгоду з тим чи іншим виявом дискримінації.

За браком часу та у випадках різкої зміни ситуації нам не завжди вдавалося запропонувати якісь нові рішення, та й мало хто взагалі встигав реагувати. Наші заходи мали, скоріш, реактивний характер, а іноді активістки були відверто фрустровані перебігом подій та не були готові до активних дій.

Серед наших планів було продовження курсів самооборони для жінок, ця тема може бути корисною у будь який час, адже ситуація із рівнем насилля по відношенню до жінок і до протестів завжди викликала занепокоєння, що вже казати зараз, під час, фактично, воєнних дій. Крім того, разом із Українським жіночим фондом та програ-

мою Фулбрайт в Україні ми готували виставку «Жінки Майдану», яку наприкінці березня було презентовано в офісі програми Фулбрайт, а у травні виставлено просто неба на Майдані Незалежності. Ми планували представити цю виставку у кількох регіонах України, переважно на сході, поєднуючи її з дискусіями на тему місця жінки у революціях та соціальних протестах, але з огляду на небезпеку вирішили перенести цей захід на пізніше.

Нещодавно групою активісток «Жіночої сотні» ми вирішили їздити по різних регіонах України, де вже маємо контакти, а також уже залучених до нашої діяльності осіб. Ця ініціатива реалізується у вигляді так званого «Жіночого культурного десанту», ми намагаємося зустрітись із активістками й активістами різних організацій, які підтримували чи не підтримували Майдан, та у розмові відшукати порозуміння, обмінятись досвідом та подискутувати. Першою була поїздка до Харкова, де, попри не дуже приємну першу зустріч із активістками Антимайдану, згодом нам вдалося порозумітись та домови-

тись про подальші контакти. Звісно, що такі міста, як Луганськ та Донецьк, зараз дуже небезпечні, і ми навряд чи зможемо туди поїхати та влаштувати публічні дискусії, але остання поїздка до Харкова переконала нас у тому, що такі поїздки, зустрічі та дискусії наразі дуже актуальні і потрібні.

Анонимний коментарій очевидця:

КУСОЧЕК ЕВРОМАЙДАНА В ХАРЬКОВЕ

Когда Facebook сообщил мне, что впервые в моем городе окажутся активистки Женской сотни имени Ольги Кобылянської и проведут встречу, на которой расскажут об участии женщин в событиях на Майдане, то вопрос «идти или не идти» даже не стоял. Потрясающий шанс наконец-то увидеть тех, чью деятельность я отслеживал по разнообразным записям и интервью, возможность получить интересующую информацию из первых рук я пропустить, конечно же, не мог. Однако если изначально я шел на встречу, как мне казалось, посвященную, в первую очередь, женщинам на Майдане и лишь во вторую – самому Майдану, то в итоге все вышло с точностью наоборот.

ницы харьковского Евромайдана, феминистских и гендерных организаций, а благодаря тому, что участницы Женской сотни перед встречей решили прогуляться к памятнику Ленина, нашу встречу неожиданно посетил и Антимайдан (в лице тех, кто были настроены, если не на диалог, то хотя бы на то, чтобы услышать аргументы «противоборствующей» стороны).

Почему же, собственно, **Женская** сотня? Оказывается, изначально такой идеи не было. Как сказала Мария, она пришла на Евромайдан, в первую очередь, как гражданка своей страны, которую не устраивали коррупция, ложь и беспредел властей. Однако именно традиционная модель взаимодействия мужчин и женщин в обществе, их неравноценный доступ к ресурсам, к сожалению, воспроизводились и в революционных событиях, что «зацепило за живое»: «Не для того мы стояли на Майдане, чтоб нас еще и «свои» дискриминировали».

Рассказ активисток Женской сотни о гендерной стороне Майдана, как мне показалось, хоть и был интересным, но большей частью присутствующих улавливался довольно поверхностно. Если, например, для гендерных организаций это был хорошо известный и много раз обговоренный момент, жи-

а «женский вопрос» оставался где-то в стороне.

Сильное впечатление вызвал рассказ Нины о том, как причудливо «ломалось» восприятие происходящего в зависимости от места пребывания: выполняя конкретные функции на Майдане, никто не испытывал страха, даже время текло иначе. Но стоило оказаться «снаружи» и посмотреть на ситуацию «глазами» СМИ, интернет-трансляций и стримов, как страх буквально сковывал сознание...

Другое сильное впечатление от встречи – это разительные отличия в интерпретациях активистками событий Майдана. Если Марии удалось проникнуться настроением революционной общности, то, например, Нина сталкивалась и с множеством примеров противостояния внутри Майдана, когда разные группы и объединения пребывали в открытой конфронтации друг с другом. Вот ещё почему важны такие встречи, когда можно услышать разные свидетельства очевидцев и очевидиц и, таким образом, составить более-менее адекватную картину произошедших событий.

Вывод о важности диалога подтвердила и дискуссия с залом. О ее остроте можно судить по откровенным вопросам, например: «Приходилось ли вам лично убивать на Майдане?». Несмотря на отдельные несоответствия в оценках, нашлись и общие бесспорные позиции – нежелание, чтобы и дальше проливалась кровь, восприятие политических элит как коррупционных и подлежащих замене, стремление жить в благополучной стране.

В текст моего комментария не попали воспоминания Марии о самых страшных моментах на Майдане, о пожаре в Доме профсоюзов, рассказ Василины, в основном молчавшей на встрече, но много поведавшей после неё... Два часа пролетели незаметно, после завершения встречи люди не спешили расходиться и еще долго обсуждали интересующие вопросы.

Нина, Мария, Василина, Наталья, спасибо вам, и приезжайте к нам снова, ведь история о событиях из уст их непосредственных участниц способна преодолеть пропаганду и помочь найти общий язык между теми, кто готов слушать и жить вместе на общей земле.

Активістки Жіночої сотні імені Ольги Кобылянської отримали відзнаку за подолання стереотипів, просування жіночого лідерства та ідеї гендерної рівності

Публики на встрече было сравнительно немного, но она оказалась очень разнообразной. Присутствовали представители и представитель-

давший лишь подтверждения «из первых уст», то остальные концентрировались на вопросах, непосредственно относящихся к Майдану как таковому,

СВІТ В НЕРІВНОСТЯХ І ДОСЯГНЕННЯХ

У ЦЕНТРІ КИЄВА ВЛАШТУВАЛИ ФОТОВИСТАВКУ «ЖІНКИ МАЙДАНУ»

17 травня на Майдані Незалежності у Києві відкрили фотовиставку «Жінки Майдану», яку ініціювали програма імені Фулбрайта в Україні, громадська благодійна організація «Українське Фулбрайтівське Коло», «Український жіночий фонд» та Жіноча сотня імені Ольги Кобилянської. Як повідомила голова правління «Українського Фулбрайтівського Кола» Тетяна Ярошенко, експозицію склали світлини 25 фотографів і фотографок з України, США, Португалії й Росії, «у яких схоплено глибину духовність й

внутрішню сутність Майдану».

Голова міжнародної Фулбрайтівської ради Том Гілі на відкритті виставки наголосив, що її завдання – «зафіксувати й зберегти неродагований і непідправлений політичними істориками образ українського жіноцтва, їхню жертвовність і готовність відстоювати право на гідне життя».

Оргкомітет фотовиставки «Жінки Майдану» планує експонувати роботи у різних містах України.

ЖЕНЩИНЫ В ГЕРМАНИИ ПУТЕШЕСТВУЮТ РЕЖЕ МУЖЧИН, ТРАТЯ ПРИ ЭТОМ МЕНЬШЕ СРЕДСТВ

Как показал опрос, проведенный в 2013 году Обществом по изучению потребительского спроса GfK, немецкие мужчины путешествуют чаще, чем женщины, тратя на поездки больше средств (в прошлом году немецкие мужчины, в среднем, совершили 2,4 путешествия, потратив, в среднем, 2086 евро). Женщины же, в свою очередь, отдыхают реже, тратят меньше (в 2013 году эта сумма, в среднем, составила всего 1517 евро).

В 2014 году и мужчины, и женщины Германии планировали увеличить бюджет на свои путешествия. Однако указанная выше диспропорция в тратах, скорее всего, будет сохранена: мужчины готовы потратить на поездки, в среднем,

2345 евро, тогда как женщины – 1647 евро.

При этом, как показал опрос, женщины готовы отказаться от долгосрочного планирования в пользу спонтанных поездок: так в 2014 году путевки, туры или билеты на самолет «в последнюю минуту» собираются заказать 31 % опрошенных женщин.

UNPFA ИЗУЧИТ БЮДЖЕТ ВРЕМЕНИ ГРАЖДАН БЕЛАРУСИ

В апреле 2014 года в Беларуси стартовало исследование особенностей бюджета времени мужчин и женщин страны. С такой инициативой выступил Фонд ООН в области народонаселения UNPFA (ЮНФПА). Изучение бюджета времени позволит выявить долю оплачиваемого и неоплачиваемого труда, досуга и заботы о себе в структуре времени женщин и мужчин.

Методика проведения исследования предполагает ведение испытуемыми своего рода дневника, куда они будут записывать все, что делают в течение дня. Так будут опрошены члены 6 тысяч домохозяйств – как взрослые, так и дети (начиная с 10 лет).

Предварительные результаты будут озвучены в апреле будущего года. Но даже «экспромпт-исследование», проведенное среди присутствующих медиа прямо во время презентации проекта, показало, что у женщин, в сравнении с мужчинами, свободного времени меньше ориентировочно на 2,5 часа.

В УКРАЇНІ «ПЕРЕВІРЯЛИ» КІНО ЗА ТЕСТОМ БЕХДЕЛЬ

Покази короткометражного кіно під «парасольковою» назвою «Бехдель-тест» пройшли за підтримки Представництва Фонду ім. Г. Бюлля в Україні у багатьох містах нашої країни, викликавши неабияку зацікавленість аудиторії.

Назва дійства – «Бехдель-тест» – пояснює основну думку презентованих стрічок. В основі тесту лежить комікс (1985) американської художниці Елісон Бехдель, що використовується для перевірки фільмів на мізогінію та адекватність жіночих персонажів. Щоб пройти тест, фільм повинен відповідати трьом простим критеріям: 1. У ньому має бути щонайменше дві жінки у головних ролях. 2. Ці жінки повинні розмовляти між собою. 3. Вони мусять розмовляти не про чоловіків.

Як розповіла організаторка заходу, феміністка та активістка Жіночої сотні ім. О. Кобилянської Надія Парфан, не більше 10 % фільмів за всю історію кіно відповідають критеріям тесту Бехдель.

ЗРОСТАЄ ПОПИТ НА КУРСИ САМОБОРОНИ ДЛЯ ЖІНОК

У Німеччині різко зріс попит на відвідування курсів самооборони для жінок. «Для того, щоб захистити себе, – каже тренерка з карате Ульріке Маас, яка вже кілька років веде свої курси, – не потрібна значна фізична сила і хороша спортивна форма. Придбати певні навички можуть усі жінки. А головне – вони починають відчувати себе впевненіше. Курси самооборони сприяють підвищенню самооцінки, а значить, роблять жінок невразливими до будь-яких складних ситуацій».

«Я стала більш урівноваженою, мені здається, що навіть хода у мене змінилася, стала більш упевненою», – ділиться відчуттями одна зі слухачок курсів. За її словами, найважливіше – упевненість у власних силах. Крім того, заняття на курсах самооборони дозволяють зняти стрес після напруженого робочого дня.

У Німеччині на сьогодні тільки офіційно зареєстрованих при спортивних товариствах, університетах, жіночих

клубах, муніципальних установах курсів самооборони для жінок – понад 400. І ще сотні приватних комерційних.

Рубрику підготував Володимир Карпов за матеріалами веб-сторінок <http://www.dw.de>, <http://www.blitz.if.ua>, <http://www.radiosvoboda.org>, <http://www.unmultimedia.org>.

«ОТДЫХАТЬ КУЛЬТУРНО МЫ УМЕЕМ?»: ГЕНДЕРНЫЙ АНАЛИЗ СОВЕТСКОГО ДОСУГА ПО МАТЕРИАЛАМ ЖУРНАЛА «КРОКОДИЛ» В 1966 – 1972 ГГ.

ТАТЬЯНА МИЩЕНКО

Ограниченная либерализация советского политического режима в 1960-х гг., участие женщин в общественном труде и формирование приватной сферы в повседневной жизни приводят к изменению функций семьи как социального института. Необходимость вести производственную деятельность силами семейного коллектива утрачивается, в то же время возрастает специализация семьи на эмоциональных отношениях и совместном потреблении.

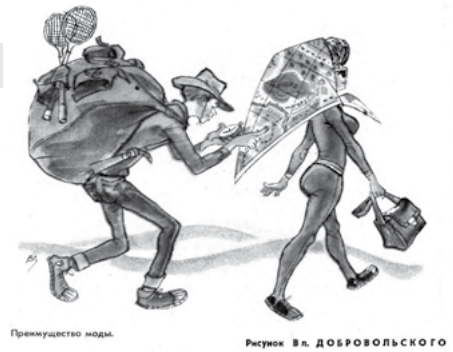
Новая жилищная политика в период крупномасштабной миграции сельского населения в города формирует новую модель семейно-брачных,

дружеских, интимных отношений. Активно внедряемая в общественное сознание в начале 1960-х годов идеология коммунизма показателем строительства коммунистического общества признает наличие у трудящегося человека свободного времени.

Структурным элементом свободного времени является досуг – время, используемое для привычных занятий, средство самовыражения человеческой личности. К досуговым видам деятельности можно отнести общение с другими людьми (родными, близкими, знакомыми, друзьями), творческую деятельность, физкультуру и спорт, любительские занятия, участие в самодеятельности, отдых и развлечения. Досуг, как часть свободного времени, в 1960-1970-е гг. институализируется. Впервые в общественном сознании положительно оценивается тема «бытового» семейного досуга, в отличие от его мобилизационно-коллективных форм, характерных для периода 1930-1950-х гг.

Источником по изучению досуговых видов деятельности и проблем, с ними связанных, может служить советский сатирический журнал «Крокодил»¹. Этот журнал в 1960-1970-х гг. выходил три раза в месяц, издавался тиражом в 2 млн. 900 тыс. экземпляров и достаточно хорошо освещал советскую действительность. «Крокодил» в простой и доступной форме высмеивал пороки общества, помещая краткие, злободневные заметки, карикатуры, острые сатирические статьи. В 1970-е гг. человеку, удачно пошутившему, говорили: «Двадцать копе-

ек!». Именно столько стоил в киосках номер «Крокодила». Журнал наладил «обратную связь» с читательской ауди-

Преимущество моды.

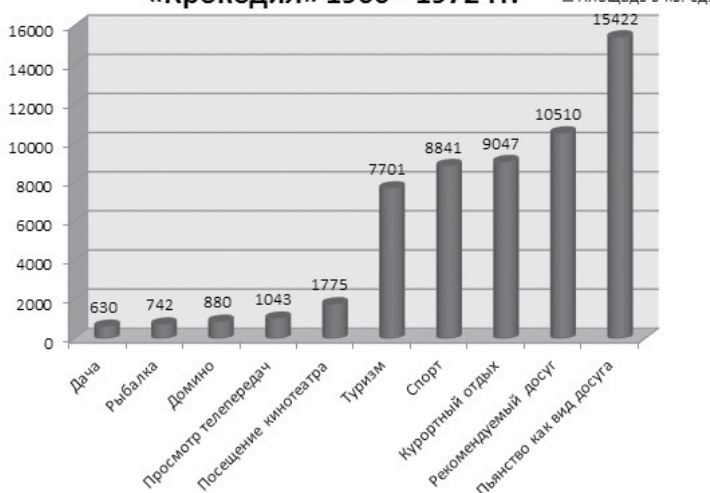
Рисунок В. ДОБРОВОЛЬСКОГО

торией, которая обращалась к сатире как к способу борьбы с различными проблемами. «Это, может быть, в другие журналы авторы присылают положительные материалы. А в «Крокодил» пишут все больше о своих бедах», – этими словами предваряется журналистское расследование А. Никольского на страницах журнала.

Для изучения темы досуга на страницах журнала «Крокодил» применялся метод контент-анализа текстов и изображений. Единицей измерения информации служил один квадратный сантиметр площади журнальной страницы. Для отбора ста экземпляров журнала, генеральная совокупность которого составила 216 штук (36 номеров в год, взятых за 6 лет с 1966 по 1972 гг.), применялась вероятностная случайная выборка. Выборка составляет около 50 % генеральной совокупности, что позволяет считать выборку репрезентативной. Различные аспекты проблемы досуга группировались в тематические рубрики. Графически можно представить полученные данные следующим образом (см. диаграмму).

Наиболее злободневной проблемой организации досуга, несомненно, было сопровождающее его пьянство, особенно застольное. «Я люблю людей,

Виды досуга на страницах журнала
«Крокодил» 1966 - 1972 гг.

«В 1970-е гг. человеку, удачно пошутившему, говорили: «Двадцать копеек!» – именно столько стоил в киосках номер «Крокодила»

но боюсь с ними общаться вне работы, честное слово. Чуть зазевался, и ты уже за столом и поднимаешь тосты, или тебя угощают, или ты угощаешь»². Журнал высмеивает бытовые травмы как последствие застольного пьянства: «...Один со свадьбы шел – с электричкой столкнулся, второй из гостей добирался – на железную ограду по нечаянности упал, третий у ресторана поскользнулся – прием на новую работу отмечал»³. Героями «антикультурного» отдыха предстают не только мужчины, но и семейные пары, молодежь: «...Рядом еще одна толпа. Гигантская. Она стоит неподвижно

авторами сатирических репортажей и в читательских письмах с массовой, достаточно низкой культурой: «Имеют место случаи, когда за культурный и разумный отдых почитают круглосуточное «забывание козла» и хоровое исполнение массовой песни «Шумел камыш» от полуночи до утра»⁵. Недостаточные культурные запросы многих горожан объясняются тем, что они в недалеком прошлом – деревенские жители, в городе превратились в «культурных маргиналов»: «...В общезнанию поселены девушки 17-18 лет, только что получившие профессию. Приехали недавно из деревни. Жизнен-

Антикультурному досугу в «Крокодиле» противопоставляются те его формы, которые условно назовем «рекомендованным досугом»: это коллективные, массовые формы (клубы, музеи, экскурсии) и семейные (поездка на теплоходе, игра в шахматы, чаепитие и т.д.). В одной из статей изображен показательный Дворец культуры: «...Рояли призывно улыбаются во всю ширину своих клавиатур, в балетных классах усердно вертят фуэте. Детям устраивают утренники, молодежи организуют цикл вечеров, кинолекторий знакомит вас с творческим путем артиста Рыбникова. А еще в десятках кружков репетируют «Гамлета», вышивают стебельчатым швом, робко набрасывают на ватман торс Дорисфора и кричат молодецкое «Ап!», вспрыгивая друг другу на плечи в красивейшей пирамиде»⁷. Однако гораздо больше публикаций посвящено критике недостатков клубной работы, спортивных школ, лыжных баз. Идеальный семейный досуг также преподносится в ироничной форме несбыточных желаний: «...Эстет, критик, «Стасов сегодня», ну устроил бы чай с бисквитами, пригласил бы пианиста со скрипачом, послушали бы Дебюсси, Скарлатти в живом человеческом исполнении, поговорили бы об умственном. Нет, нажарил, напарил, натушил, как на малыньну свадьбу!»⁸.

Заметным явлением второй половины 1960-х – начале 1970-х гг. стал «повсеместно наблюдаемый туристический энтузиазм населения». Блогер Борис Фельдман, характеризуя «идеальный тип» мужчины-шестидесятника, пишет: «С ослабеванием тоталитарной инерции, в оценке маскулинности стал преобладать плюрализм, вначале ограниченный, героями начинали становиться совсем другие типы, если сказать попроще – интеллигентные молодые мужчины, гораздо более утонченной внешности, с рефлексиями, образованные, свободомыслящие, с широким кругозором. Таёжник, геолог с рюкзаком за плечами, романтичный и загадочный, альпинист-любитель, бородатый парень, в ковбойке и кедах, с гитарой, сигаретой и любимой девушкой, которой нравится другой, но оба они помещены на благородстве...»⁹.

Как мы видим, тема туризма – одна из наиболее обсуждаемых на страницах журнала. Интерес к туризму (гор-

Рисунок Ю. ФЕДОРОВА

и печально, как на больших похоронах. Скверный оркестр бессовестно издевается над Коулом Портером. Из окрестных кустов слышны звуки разбиваемых бутылок. Это танцплощадка. Центр города»⁴. Распространение бытового пьянства связывается

ного опыта, понятно, никакого. Их научили держать кисть и мастерок, а в остальном предоставили самим себе. Девушки самостийно перенимают прежде всего внешние городские навыки и привычки, и далеко не самые лучшие»⁶.

ному, лесному, водному и т.д.) проявляли и мужчины, и женщины, однако это увлечение, в основном, было свойственно молодым людям до 25 лет. В журнале активно критиковалось отсутствие бытовых условий и комфортной экипировки для туристов:

*«...Увы, ни термосов, ни кефов,
Ни портативных котелков,
Ни ружей, ни велосипедов,
Ни гамаков, ни рюкзаков»¹⁰.*

Обращает на себя внимание и тот факт, что многие досуговые формы ассоциируются только с мужчинами: рыбалка, спорт (особенно футбол), домино: «В любую погоду болельщики, стихийно собравшиеся под открытым небом, разворачивают пламенный диспут о том, что у Фирсова «еще есть порох», а вот Полуянов «как-то сломался». Никто не подсовывает в почтовый ящик вместе с «Мурзилкой» афиш-листовок, призывающих выйти на бульвар со своим домино. Но каждый день на всех бульварах происходят массовые состязания в умении «дуплиться». Никто, наконец, не говорит: «Явка обязательна». Но когда вечереет, дворовая беседка не может вместить всех желающих»¹¹. Журнал критикует это пустое времяпрепровождение, особенно достается любителям домино: «Друг Сеня указал на беседку, где сидели граждане в темных суконных кепках. Глаза Сени были грустны: «Местный «Клуб четырех козлов» и его активисты»¹².

Коллективные мероприятия, объединяющие людей, были особыми формами общения и повседневной человеческой коммуникации: праздники, дни рождения советские люди отмечали не только в семье, но и в производственном коллективе. В брежневскую эпоху Б. Дубин отмечает «последовательное одомашнивание досуга», когда «...в массе городского населения СССР произошло известное накопление символических капиталов: уровень образования, отдельная квартира, «удобства», техническое оснащение быта, пусть еще примитивное, домашние библиотечки и т.п.»¹³.

В 1977 г. в СССР 77 семей из 100 имели телевизор, в 1981 г. – 90¹⁴. Приобретение телевизора опережало покупку бытовой техники, так как все члены семьи получали возможность

пользоваться значительной частью социальной информации и общественных развлечений, оставаясь дома. Активный отдых (спорт, туризм, путешествия, посещения театров, музеев), популярный в 1960-е гг., в 1970-х гг. сменяется времяпрепровождением у телевизора: «...А разве мало семей, где в воскресенье или просто свободное время в будни проходят по раз и навсегда заведенному образцу? – писали в газете «Известия» в 1970 г. – он дремлет около телевизора или лежит на диване с газетой, она – неприбранная, в домашнем халате возится по хозяйству»¹⁵. Таким образом, социально значимые виды деятельности (занятия с детьми, активный отдых,

— Рад бы помочь, да руки заняты!

Рисунок Ю. УЗБРЯКОВА

чтение) не получали распространения при возрастающем ресурсе свободного времени¹⁶.

Анализ видов и содержания досуга на страницах журнала «Крокодил» позволяет установить различие в досуговых установках мужчин и женщин. Мужчины предпочитали проводить время досуга отдельно от семьи, женщины изображались на страницах журнала как поборницы семейного досуга. С женским выбором форм досуга связан, прежде всего, курортный отдых, посещения театров, кино. Разницу в досуговых предпочтениях метко изображает карикатура, на которой жена за ногу вытаскивает мужа из-под автомобиля: «Хочу мужа вытащить в театр!»¹⁷.

Обратим внимание на то обстоятельство, что по результатам опроса «В какой степени Вы одобряете образ

жизни Вашего мужа», проведенного В.А. Сысенко, жены больше всего были недовольны умением своих мужей организовывать отдых и досуг семьи (36,4 % опрошенных). Затем идут отрицательные оценки умения мужчин планировать свое время – 29,7 %, увлечений и интересов в свободное время – 27 %¹⁸.

Сложности с организацией женского досуга связаны, прежде всего, с их обязанностями по дому. Согласно подсчетам В.И. Болгова, около 30 % времени, затрачиваемого на весь домашний труд и самообслуживание, приходилось на приготовление пищи¹⁹. Советские семьи в основном питались дома, поэтому весь объем домашнего труда по приготовлению пищи сохранялся в семье даже в выходные и праздничные дни. Таким образом, чтобы у женщины появилась возможность провести свободное время вне дома, ей приходилось тщательно планировать свой бюджет времени, распределять обязанности среди других членов семьи, учитывать различные факторы для организации семейного досуга. Анализ журнальных публикаций довольно точно отображает «женский вклад» в организацию преимущественно семейного, а не личного досуга.

Как нам кажется, не стоит рассматривать эту роль в отрыве от другой, очень значимой роли, усвоенной советскими женщинами в данный период – воспитательницы детей и даже мужа (в контексте ответственности за сохранение семьи). В модернизирующемся советском обществе дети уже представляли ценность не как потенциальные работники и гарантия старости в семье, а как предмет любви, заботы, эмоциональной удовлетворенности. Соответственно, выросли требования к женщине как основной воспитательнице детей. В городской семье с двумя работающими родителями сложнее было контролировать поведение детей. В.Г. Алексеев пишет: «Социальный контроль в городе утрачивает качество замкнутости, непрерывности, равномерности: происходит как бы «концентрация» контроля в одних зонах и его «разряжение» в других (улица, двор)»²⁰. Таким образом, организация семейного досуга позволяла женщине

контролировать и воспитывать детей, демонстрировать благополучие и единение семьи.

В оценке неудачного семейного воспитания проявляется концепция «женщины-вины». Женщина, а не семья, оказывается виновна в плохой успеваемости детей, случаях грубости, хулиганства, безнадзорности²¹.

Эти новые роли женщины изменяли властные отношения в семье. Сосредоточив в своих руках рекреационную функцию семьи, женщина приобретала черты семейного лидера:

*В наши дни,
когда мужчины
Женам отданы во власть,
Так что даже есть причины
Вместо страсти
в ярость впасть;
Когда женщины – наука,
И промышленность, и МХАТ
И от бабушки до внука
Всем грозит матриархат²².*

Причина, по которой советские мужчины так легко уступили женщинам организацию семейного досуга объясняется и патриархальными представлениями о разделении семейных ролей: мужчине – инструментальные функции, женщине – эмоциональные, к ним можно отнести и планирование совместного досуга. В семьях, где мужчина находился на маргинальном положении между «главой семьи» и «равноправным партнером», как мы показали выше, стандартным мужским досугом стало пьянство, встречи с

— Я всегда хожу в турпоходы вместе с мамой. Это удобно.

Рисунок Бориса ЛЕО

друзьями, пустое общение.

Возможности индивидуального и более разнообразного досуга, наличие свободного от домашнего труда времени позволяли мужчинам использовать его по своему усмотрению (в зависимости от общего уровня культуры, интересов и запросов), но не способствовали поддержанию авторитета главы семьи.

В целом, анализ гендерных аспектов досуга на страницах журнала «Крокодил» указывает, что для мужчин существенно возросло время досуга, женщины не получили значительного резерва свободного времени в силу сложившегося уклада домашнего тру-

да и отсталой сферы бытового обслуживания. Общей для мужчин и женщин тенденцией распределения времени стал одомашненный досуг 1970 – начала 1980-х гг., уничтоживший активные формы личного и семейного отдыха, зафиксированные в публикациях «Крокодила» в конце 1960 – начале 1970-х гг. Однако мужчины были более ориентированы на досуг вне семьи, женщины же стремились к семейному досугу и сами его организовывали.

От редакции: в статье использованы иллюстрации журнала «Крокодил».

¹ Впервые см. Мищенко Т.А. Гендерные аспекты организации досуга в структуре бюджета времени (по материалам журнала «Крокодил» в 1966 – 1972 гг.)

// Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. – Вопросы теории и практики. – 2011. – № 2-3.

² Виленский М. Застольная повинность // Крокодил. – 1970. – № 19. – С. 10.

³ Пострадавший. Сиреневая мечта // Крокодил. – 1970. – № 15. – С. 5.

⁴ Иванов Д., Трифонов В. Репортаж в позу Ромберга // Крокодил. – 1970. – № 33. – С. 8-9.

⁵ Семенов М.Г. Умеем ли мы отдыхать? // Крокодил. – 1966. – № 18. – С. 1.

⁶ Янкова З.А. Развитие личности женщины в советском обществе // Социологические исследования. – 1975. – № 4. – С. 6.

⁷ Иванов Д. Трифонов В. Этот обычный вечер... // Крокодил. – 1971. – № 5. – С. 9.

⁸ Виленский М. Застольная повинность // Крокодил. – 1970. – № 19. – С. 10.

⁹ Dr. Mischenko T.A. Die Interpretation des Femininen und Maskulinen Gesellschaft der 1960-1980er // Internationale Konferenz – Wissenschaft und Gesellschaft – Ausgewählte Beiträge. Berlin: Pro Business 2014. – P. 44.

¹⁰ Карасев А., Резвин С., Цугулева Е. Сборы в дорогу // Крокодил. – 1968. – № 16. – С. 5.

¹¹ Иванов Д. Трифонов В. Этот обычный вечер... // Крокодил. – 1971. – № 5. – С. 9.

¹² Эдель Э. Свидание // Крокодил. – 1970. – № 23. – С. 3.

¹³ Дубин Б. В. О праздниках и повседневном в советской и постсоветской России / Объять обыкновенное. Повседневность как текст по-американски и по-русски. Материалы VI Фулбрайтской гуманитарной летней школы. – М.: Издательство МГУ, 2004. – С. 142.

¹⁴ СССР в цифрах в 1981 г. – М., 1982. – С. 98.

¹⁵ Брандус Д. Осторожно: ссора! // Известия. – 1970. – 25 ноября.

¹⁶ Грушин Б.А. Свободное время: актуальные проблемы. – М., 1967.; Караханова Т.М. Ценностные ориентации работающих женщин и использование времени // Социс. – 2006. – № 3.

¹⁷ Сычев И. Рисунок // Крокодил. – 1969. – № 19. – С. 13.

¹⁸ Сысенко В.А. Устойчивость брака: Проблемы, факторы, условия. – М., 1981. – С. 67.

¹⁹ Болгов В.И. Бюджет времени при социализме. – М., 1973. – С. 234-235.

²⁰ Харчев А.Г., Мацковский М.С. Современная семья и ее проблемы (Социально-демографическое исследование). – М., 1978. – С. 42.

²¹ Мищенко Т.А. Социальные роли как возможность проявления гендерной идентичности в советском обществе 1960-1980-х гг. / Ред. – сост. И. Текушев, С. Маркедонов, К. Шевченко Eurasian Review. Нацстроительство и идентичности в Евразии. – Вып.1. – Praga, Medium Orient, 2014. – С. 44-46.

²² Перов Г. Тайное оружие // Крокодил. – 1970. – № 19. – С. 10.

«FOR LADIES ONLY» – НОВОЕ ИЛИ ХОРОШО ЗАБЫТОЕ СТАРОЕ?

ЮЛИАНА ДЕМИНА

Социологические исследования показывают, что мечта о путешествиях занимает 4 место в рейтинге «мечт человеческих» и уступает только мечтам о любви, здоровье и материальных благах. Путешествовать хотят все. Пассивный и активный виды отдыха пополняют свои ряды туристками и туристами всех возрастных групп; число желающих «мир посмотреть и себя показать» с каждым годом стремительно увеличивается. Туризм не имеет пола, возраста или национальности. Туризм – это образ жизни.

Благодаря кропотливой работе миллионов туристических компаний и тысяч туристических операторов, с каждым днем границы неведомых стран становятся доступнее, и тысячи наших соотечественников и соотечественниц уезжают, улетают, уплывают в дальние края. Главный девиз всех компаний мира – «за ваши деньги – любой каприз». Вам предоставят развлечения не только на любой размер кошелька, но предложат даже то, о чем вы и мечтать не могли. Вам даже помогут придумать мечту. Вам нужно

«Если отель позиционирует себя как «женский», не обязательно писать в рекламном посте только о наличии нейлоновых чулок в номере, и уж тем более, о наличии атласных плечиков для одежды. Далеко не для каждой из нас это станет приоритетом при выборе гостиницы.»

только захотеть, все остальное сделают за вас.

Я также не стала исключением, и смело отношу себя к числу заядлых путешественниц: люблю и умею путешествовать. За моими плечами уже более 30 стран, авторская рубрика в одном из молодежных журналов и масса путевых и непутевых заметок по посещению той или иной страны. Но, несмотря на исключительно положительный опыт путешествий, во мне всегда жило чувство, что в туризме как таковом присутствует гендерное неравенство. Сколько раз я спорила на этот счёт с коллегами и получала вполне рациональные контраргументы: ценовая политика для мужчин и женщин равна, инфраструктура развита паритетно и т.п. Какое же тут неравенство? Платишь – и получил то, за что заплачено.

И все же. Я вспоминала свой опыт, как в баре номера неоднократно находила исключительно «мужские» аперитивы и прилегающие к ним закуски; в уборных, при отсутствии фена, розетки обычно рассчитаны на низковольтные бритвы; если в номере есть халаты и тапки, они обязательно будут универсального «мужского» размера, что позволяет не просто надеть вещь, а в прямом смысле «закутаться» в нее. Маленькие, казалось бы, нюансы, совершенно не стоящие внимания и совершенно не портящие отдых.

Я твердо уверена, что иногда женщине просто необходимо в «океане» предложений поймать что-то именно для себя, что позволит сделать отдых более комфортным и удобным. И ведущие туристические компании мира готовы предоставить надежную руку помощи в этой ловле удовольствий.

Итак, обратимся к наиболее известным поисковым системам всемирной паутины... Судя по многочисленным отзывам и комментариям, туризм под грифом «For ladies only» активно и с огромным успехом завоевывает сердца своих почитательниц. В своей статье я постараюсь критически оценить глазами туристки те предложения, которые уже существуют на рынке, и разобраться вот в чем:

«For ladies only» – это спланированный коммерческий ход акул турбизнеса или действительно удачное новшество, призванное улучшить уровень туристических услуг именно для женщин?

Начать мне бы хотелось с одной истории, которая приключилась со мной осенним дождливым днем в самом сердце Франции, истории, приведшей к определенным размышлениям, и, возможно, к написанию именно этой статьи.

Однажды в Париже, промокнув до нитки, я забрела в кафе и, что было крайне неожиданно, попала на выставку картин современного англий-

Одно из произведений
Перегрина Хиткоута

ского художника Перегрин Хиткоута (Peregrine Heathcote), родившегося в Лондоне в 1973 году. К слову, он был самым молодым студентом Heatherly College of Art, поступив туда в возрасте 8 лет. Профессиональную карьеру художника молодой Хиткоут начал в 22 года. И что самое интересное: основным сюжетом его реалистичных картин являются путешествующие женщины, причем преимущественно женщины эпохи «Великого Гэтсби».

Вдохновленная увиденным, я незамедлительно обратилась к истокам женской туристической истории. И вот что нашла.

Оказывается, первый отель только для женщин – «Barbizon Hotel for Women» – был построен в Нью-Йорке в 1927 году. Здесь останавливалась благопристойная Грейс Келли и ее

противоположность Лайза Минелли. «Barbizon» был занесен в Национальный реестр исторических мест США. Однако в начале 80-х отель изменил своим принципам, став «разнополым», что было напрямую связано с затруднительным материальным положением, недостаточным количеством отдыхающих «только женщин» и сменой владельца. Это дало возможность сохранить гостиницу, сегодня «Barbizon» принимает всех желающих.

Последующие тридцать с лишним лет лицам женского пола предлагались только лишь номера на отдельно отведенных этажах «для женщин», многие из которых, однако, успешно функционируют по сей день. Так, например, в лондонской гостинице «Grange City Hotel» исключительно для женщин отведено 68 комнат. Замечу, что политика отеля такова: даже если он переполнен, в вышеуказанные номера никогда не посылает мужчину.

Среди услуг, которые заявлены гостиницей как исключительно «повышенный комфорт для лиц женского пола», мощные фены с удлиненными шнурами, дополнительное освещение в уборной, гладильные доски и утюги, мини-наборы для макияжа и средства по уходу за телом. Не самый полный перечень «повышенного комфорта», не так ли? Мне бы был интересен факт наличия хотя бы журнального столика, достаточного количества розеток для использования различной техники (ноутбук, фотоаппарат, мобильный телефон и т.п.), сейфа. Но поскольку мне не доводилось бывать в этой гостинице, я не могу утверждать, что все перечисленное мною отсутствует.

В индийском отеле «ITC Maurya Sheraton» женский этаж называется «Ева». Каждый номер оснащен охранной системой и видеофоном – всегда, прежде чем открыть дверь, можно посмотреть, кто к вам пришел (прекрасное новшество в системе женской безопасности отелей, далеко не каждая гостиница может таким похвастаться). Весь обслуживающий персонал этажа состоит исключительно из женщин. Также есть абсолютно бесплатная услуга заказа завтрака в номер (обычно такая услуга в «общих» отелях составляет до 25 % от стоимости заказа + чаевые), на случай, если женщина не захочет завтракать в общем зале. Зайдя на этот этаж, посетительница попадет в мир «индийского рая», где ей будут предложены эксклюзивные СПА-про-

цедуры.

Следует заметить, что современные гостиницы системы «For ladies only» специализируются в основном на оздоровительных и омолаживающих процедурах для женщин, что, согласитесь, является достаточно односторонним пониманием комфорта. Тут уже прослеживается, скорее, коммерческий ход, нежели желание действительно учесть все потребности женщин. Зачастую атмосфера таких отелей сходна с атмосферой большого салона красоты. Вряд ли вы сможете найти еще одну такую категорию гостиниц, где за завтраком можно наблюдать 200-300 совершенно незнакомых леди в банных халатах. Да и далеко не каждой женщине такая атмосфера придется по вкусу.

Отдельный женский этаж – лучше, чем ничего, но всегда есть вероятность, что «сигаретный дым проникнет в зал для некурящих». Поэтому эмансипированные женщины ждали открытия современного целиком и полностью женского отеля. И дождались! В 2007 году в Эр-Рияде (Саудовская Аравия) открылся отель «Luthan», что в переводе с арабского означает «Бегство в поисках приюта». Пытаясь найти объяснение такого необычного для гостиницы названия, я даже оставила

свой комментарий на сайте отеля в надежде получить ответ, но безуспешно. Могу лишь предположить, что выбор названия косвенно связан с тотальным неравенством женщин в арабском мире. Сами же владельцы отеля

позиционируют это заведение исключительно как «Королевство женщин».

Нужно также заметить, что в Саудовской Аравии действует норма, по которой женщина не имеет права заказывать гостиничный номер самостоятельно без сопровождения родственника мужского пола – отца, брата или мужа. В гостинице «Luthan» вышеупомянутое правило не действует. Мусульманки могут спокойно зарезервировать один из 25 номеров и не беспокоиться о правомерности своих действий.

Естественно, в современном мире уже существует достаточное количество отелей категории «For ladies only», преимущественно на крупных туристических маршрутах. Ниже я кратко охарактеризую с помощью «гендерных очков» наиболее известные из них, занимающие высокие строчки интернет-рейтингов в графе «посещаемость». Действительно ли они отвечают всем требованиям и охватывают весь спектр потребностей женщин? Замечу, что вся информация об услугах отелей была взята мною на официальных сайтах отелей. При желании узнать больше и составить свое личное мнение о гостинице, достаточно лишь задать в поисковой системе её название – первая ссылка выведет вас на сайт отеля.

Итак, если вы решили посетить Берлин, рекомендую обратить внимание на отель исключительно для женщин – «Intermezzo Hotel». Заведение очень демократично и в плане цен, и в плане убранства, в номерах нет ничего лишнего, все очень функционально. Здесь можно как подготовиться к предстоящей конференции, так и прекрасно отдохнуть после насыщенного туристического дня. Я останавливалась в этой гостинице в 2010 году и была приятно удивлена наличием в холле гостиницы библиотеки! Но если вы не владеете ни английским, ни немецким языком, то вряд ли оцените ее содержательность.

Просторы интернета хранят массу смешных историй об этом отеле. Жертвами «едкого словца» блогеров чаще становятся мужчины, ведь даже если лицо мужского пола забронировано и полностью оплатит хотя бы даже самый дорогой номер – он все равно будет выставлен за дверь. «Please note that bookings made by male guests cannot be accepted» (Пожалуйста, имейте в виду, что бронирование,

сделанное мужчинами, не может быть принято) – такая надпись красуется на официальном сайте отеля. Допускаются разве что мальчики до 12 лет в сопровождении мам.

Хочу заметить, что мой рейтинг отелей «For ladies only» возглавляет именно немецкий «Intermezzo Hotel». На мой взгляд, он один из лучших в сети женских отелей, поскольку максимально охватывает интересы всех его посетительниц, весьма демократичен по цене, расположен практически в самом центре города. Рискну поставить ему твердую 4+. Значительным минусом является то, что отель давно не реставрировали и некоторая мебель просто «умоляет» быть обновленной.

Если Вы решите посетить Цюрих, обратите внимание на потрясающий красоты дизайн-отель «**Lady's First Hotel**», в разработке и строительстве которого приняли участие известные швейцарские специалистки. Отель с видом на озеро расположен в тихом месте в элегантном здании 19-го века, которое бережно хранит вековую историю, а внутреннее убранство создает атмосферу спокойствия, защищенности и уюта. Информаторы сайта не предоставляют конкретной информации, в чем же отличие этого отеля и чем именно он может быть интересен женщине. Если обратиться к карте Цюриха, то этот отель явно проигрывает в своем расположении, и женщине, которая прибыла в Цюрих с деловым визитом, придется достаточно долго добираться до деловой или, как ее называют в Швейцарии, «рабочей» части города. К слову, в отеле имеется конференц-зал, но он временно не работает (почему, мне не объяснили). Поэтому такая гостиница больше подойдет для туристических целей.

Если Вам посчастливится посетить третий по величине город Канады и столицу XXI зимних Олимпийских игр – Ванкувер, постарайтесь остановиться в самобытном отеле «**Georgian Court Hotel**», который расположен в самом центре города, напротив стадиона «Би-Си Плэйс» и в четырёх минутах ходьбы от Театра королевы Елизаветы.

Чем отличается именно этот отель: весь 10-ый этаж полностью отведен для женщин и называется «Орхидея». Это 18 номеров, оборудованных так, чтобы (цитата) «удовлетворить все запросы женщин-путешественниц: помимо стандартного набора вроде халата и тапочек, здесь вы найдете

и утюжок для выпрямления волос, и плойку для завивки, средства для укладки и снятия лака, аюрведическую косметику, специальные атласные вешалки, нейлоновые чулки и даже коврики для занятий йогой. В каждом номере также масса модных женских журналов». Нужно отдать должное владельцам отеля, для некоторых женщин этот отель вполне может стать идеальным. Но далеко не все посетительницы ставят такие запросы на первый план. Уверена, что излишняя «нагрузка» нейлоновыми чулками и атласными вешалками не для всех является пределом мечтаний и обязательным условием комфорта. А наличие аюрведической косметики может просто раздражать своим резким характерным запахом (не без смеха вспоминаю свою поездку к аюрведам в Кералу, когда мне хотелось просто бежать прочь исключительно от аромата той травяной массы, которую мне наложили на лицо. Но бежать было некуда, ведь я оплатила 40 (!) минут процедуры). Все же хочу оправдать всю аюрведическую косметику – если

ристическим» плюсом. А во-вторых, эта гостиница первой в Скандинавии оборудовала этаж исключительно по системе «For ladies only». Попасть туда может только женщина, за этим внимательно следит служба безопасности отеля (её наличие – это тоже плюс, ведь многие женщины выбирают отели такой категории именно из соображений безопасности).

Этаж для женщин имеет неоднозначное, на мой взгляд, название – «Bella Donna». Видовое название «belladonna» (белладонна) происходит от итальянских слов и в переводе на русский язык означает «красивая женщина». В старину итальянские дамы закапывали сок белладонны (или по-русски – красавки) в глаза, зрачки расширялись – и глаза обретали особый блеск; кроме того, ягодами натирали щёки, чтобы те приобрели «естественный» румянец. Другое название – «бешеница» – связано с тем, что входящий в состав растения атропин может вызвать сильное возбуждение, доходящее до бешенства. На сайте отеля имеется информация, что при

Отель «Naumi», Сингапур

забыть о запахе, то эффект потрясающий. Но гостиница, пусть и для женщин, – это всё же не аюрведический салон.

Путешественницам, которые держат курс на изюминку Скандинавии – королевский Копенгаген, можно взглянуть в «**Hotel Bella Sky Comwell**», что построен в новом районе Ørestad, в 8 км от центра города. Хочу сказать, что, во-первых, «Bella Sky Comwell Copenhagen» – самый большой отель Скандинавии. Его два наклонных небоскреба соединяет мост на верхнем этаже, а из бара на высоте гости могут любоваться видами Копенгагена и природного заповедника Амагер Фаллед, что станет однозначным «ту-

разработке этажа «Bella Donna» были учтены результаты опросов сотен скандинавок на тему «что им необходимо в гостиничном номере». Главными пожеланиями (по словам информатора сайта) были следующие: чистота, хорошая ванная, мощные фены, утюги, косметические зеркала, зеркала во весь рост, качественная косметика по уходу за телом и волосами. В результате, в женских номерах отеля «Bella Sky Comwell» появилась следующее: большой фен с ионной технологией, косметическое зеркало с увеличением и светодиодной подсветкой, огромное вращающееся зеркало, набор дорогой косметики, паровой утюг и гладильная доска, пилочка для ногтей, однора-

зовые бритвы, ватные тампоны и ... свежие цветы! В каждом номере еще специальные антиаллергенные пуховые одеяла и постельное белье высокого качества. Одним словом, женский рай по-скандинавски (мне особенно нравится сочетание «свежие цветы и антиаллергенные пуховые одеяла»!)

Результаты опроса скандинавок и выведенные критерии просто не укладываются у меня в голове: не могу поверить, что в продвинутой в феминистических вопросах Скандинавии на первый план был поставлен критерий «удобства для тела». Я написала комментарий на сайте отеля, желая узнать больше информации о респондентках (их количество, возраст, место жительства, социальный статус) и получила ответ: опрос был проведен в интернете, личная информация не уточнялась...

Гурманки, любящие страны с повышенным содержанием экзотики, непременно внесут в список посещений «город льва», «город четырёх религий» – Сингапур. А отель для женщин – **«Hotel Naumi»** – станет приятным дополнением к самой изысканной поездке. «Your personal luxury hotel» (Ваш собственный роскошный отель) – и никак не меньше! Именно такой слоган можно прочесть на сайте гостиницы. Этот пятизвездочный бизнес-отель – обладатель массы наград и премий, так что будьте готовы к соответствующим ценам. Здесь также имеется отдельный этаж для женщин, куда мужчинам (даже работникам отеля) вход категорически запрещен. И хотя все номера оформлены (цитата) «в спокойных розовых тонах и преобладает цветочная тематика», в них есть практически все, что необходимо современной женщине: бесплатный Wi-Fi, мониторы, полный набор средств по уходу за собой (высочайшего качества); каждой посетительнице выдается личная клавиатура из мягкой «бесшумной» резины, называемая одноразовой лишь потому, что ею пользуется только одна гостья. Каждый номер разделен на 3 зоны – отдыха, работы и питания.

Самым «молодым» отелем системы «For ladies only» по праву считается «**Illetas Albatros**», расположенный на испанском острове Майорка. В этой гостинице в 2013 году был открыт этаж только для женщин. По словам руководства отеля, они пошли на такие меры, чтобы обеспечить женщинам

наибольшие комфорт и безопасность. Мне не посчастливилось побывать в этом отеле, а отзывов и комментариев в интернете совершенно не достаточно, чтоб сделать обстоятельный вывод. Но хотя бы тот факт, что критерий безопасности женщин выведен владельцами отеля на первый план, заслуживает уважения.

Попытки открыть отдельные этажи для женщин предпринимали в России московская гостиница «Золотое кольцо» и питерский отель «Невский форум Санкт-Петербург», но из-за полного отсутствия спроса среди женщин эти программы свернули.

Зато в Украине существует отель, чей уровень обслуживания по праву может посоревноваться с отелями категории «For ladies only» из других стран. Отдельным пунктом остановки в Киеве должен стать отель «**Космополитъ**», сочетающий в себе бизнес-отель для проведения мероприятий разного уровня и комфорт-отель для отдыха как такового. В нем нет излишней нагрузки исключительно на «отдых тела». Отель позиционирует себя как заведение для женщин, призванное создавать комфорт и безопасность его посетительницам.

Стоит заметить, что, несмотря на возрастающую популярность отелей «For ladies only», идея «мальчики – налево, девочки – направо» подвергается серьезной критике со стороны некоторых авторитетов туристической индустрии. Так, компания «Marriott» отказалась от создания отдельных этажей для женщин в своих отелях, прислушавшись к отзывам клиентов и клиенток, которые назвали эту инициативу ужасной. Мне не удалось найти более развернутую информацию о причинах и мотивах подобных оценочных суждений. Позволю предположить, что компания «Marriott» просто посчитала эту затею неконкурентной, не стоящей инвестирования.

Почти за 90-летнюю историю своего существования, система «For ladies only» прошла свой особый путь развития. И на каждом временном промежутке истории женщины имели самое разное представление о комфорте, отдыхе и удобстве. Но что же такое «отель для женщины XXI века»?

Конечно, отель, в первую очередь,

имеет свои основные функции (отдых, гигиена и питание). Но с другой стороны, независимо от цели посещения той или иной страны, он становится для каждой из нас домом, пусть и на короткое время. Ведь иногда, собираясь в отпуск, некоторые берут ноутбук, рабочую литературу (в надежде выкроить время на что-то совершенно «не отпускное»). А другие ищут в номерах качественные журналы о моде и хорошие средства по уходу за телом, зеркала в полный рост, фены на длин-

Номер отеля «Космополитъ», Киев

ных шнурах... А есть и такие, которые хотят совместить в одном номере и то, и другое. Что же из этого следует? Что отель, который желает быть конкурентным, должен совмещать в себе возможности для отдыха, но и не только. И если отель позиционирует себя как «женский», не обязательно писать в рекламном посте только о наличии нейлоновых чулок в номере, и уж тем более, о наличии атласных плечиков для одежды. Далеко не для каждой из нас это станет приоритетом при выборе гостиницы. И, возможно, как раз сузит аудиторию заведения.

От себя хочу добавить, что считаю идею системы «For ladies only» достаточно интересной и перспективной. Есть масса положительных и отрицательных моментов ... хотя нет, скорее не отрицательных, а не учтенных. Вот на эти неучтенности я и буду указывать владельцам и владельцам отелей посредством отзывов в книгах предложений (имеются на каждой стойке регистрации гостиницы), ну и, конечно же, на сайтах тех отелей, которые мне еще, надеюсь, предстоит посетить. А принесет ли это результат, покажет время. В одном я уверена точно – туристическая история системы «For ladies only» еще не окончена.

ЕСТЕТИКА ДОЗВІЛЛЯ ТА ГЕНДЕРНА АСИМЕТРІЯ

ГАЛИНА ФЕСЕНКО

Популярні у школярства форми дозвілля є своєрідним культурним індикатором суспільства, оскільки окреслюють актуальні кола духовних потреб та інтересів, як дітей, так і їхніх батьків. Як показують чисельні дослідження, позанавчальний час українське школярство зазичай проводить: «гуляючи із друзями», читаючи книжки, дивлячись телевізор, займаючись спортом, а також граючи у комп'ютерні ігри. Слід звернути увагу на те, що дозвілля – це не тільки часовий інтервал («час відпочинку»), а й простір нашої свідомості, у якому відбувається розвиток чуттєво-емоційної сфери, набуття значимих якостей, у тому числі творчих. Тому й вільний час школярства може набувати більшої цінності тоді, коли насичується творчими формами, що дозволяють розкрити власні здібності (фізичні, емоційні, духовні). Саме життя спонукає нас до створення простору життєтворчості!

Естетика дозвілля вимагає крім «споживання» культури і її творення. Особливих творчих компетенцій можна набути, наприклад, у спеціалізова-

«Структура бюджету країни, областей, міст значною мірою визначає, які з бажаних дозвіллевих практик чоловіки і жінки, хлопчики і дівчатка можуть реалізувати, а які ні. Щоб зменшити негативний вплив цього чинника, застосовується гендерне бюджетування.»

них школах естетичного виховання (музичних, художніх тощо). Художня освіта, як стверджують психологічні дослідження, позитивно впливає на гармонійне становлення дитини через розвиток правої півкулі головного мозку, що пов'язана з абстрактним мисленням (тоді як навчальний час призначений, перш за все, для розвитку лівої півкулі головного мозку). Наприклад, відомо, що ті, хто добре малюють, мають розвинуте аналітико-синтетичне мислення, вміють висловлювати своє бачення в оригінальній формі (через кольоросприйняття і почуття композиції).

Не менш позитивно впливає на розвиток дитини музичне мистецтво. За висловом Людвіга ван Бетховена, «музика – посередниця між життям розуму та життям почуттів». При цьому музика у світі школярства має бути не тільки у формі «пасивного слухання». Незрівнянно більшого значення має здатність дитини до емоційно-усвідомленого слухання й музичного виконання (наприклад, навчання дітей хоровому співу та грі на музичних інструментах).

Крім того, розвинуті творчі здібності є особливо цінними в сучасній постіндустріальній економіці, а значить, випускниці й випускники шкіл естетичного виховання можуть отримати певні переваги у професійній діяльності. Незважаючи на старі стереотипи про те, що митці завжди бідні й незатребувані, у наш час до їх праці все частіше й частіше звертається креативна індустрія (сфера розробки комп'ютерних ігор, дизайнерські студії, агенції тощо). Сучасна економіка потребує фахівчинь і фахівців із творчим мисленням, з розвинутими естетичними смаками.

Водночас, сьогодні ми спостерігаємо загальну тенденцію недооціненості естетичної освіти й виховання – як дітьми, молоддю, так і дорослими, які опікуються ними. Часто можемо чути розмови батьків, у яких, наприклад, мама висловлює бажання записати хлопця на

заняття з малювання, а тато скептично зауважує: «Навіщо? Він же художником не буде!». Втім, йдучи за такою логікою, можна заперечувати і доречність проводити дозвілля, наприклад, граючи у футбол: «Навіщо вчитися грати у футбол, якщо він не стане футболістом?». Але ж ми вчимо дитину грати у футбол здебільшого не через бажання побудувати її кар'єру футболіста, а просто для розвитку координації рухів, швидкості реакції, зміцнення м'язів, гарної фізичної форми.

І на цьому тлі особливої уваги потребує проблема гендерної асиметрії на користь дівчат в учнівському складі шкіл естетичного виховання. Що заважає хлопцям бути присутніми у мистецьких просторах під час дозвілля?

Осмісленню такої проблеми був присвячений спільний проект Чугуївської міської ради та Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова (за підтримки Представництва Фонду імені Фрідріха Еберта в Україні та структури Організації Об'єднаних Націй з питань гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок «ООН Жінки»). Історично Чугуїв склався як військове містечко, за радянських часів тут розташовувалися військове училище, військова частина. Закономірно, що у місті неабияк поширені «військові цінності» виховання «справжнього чоловіка»: мужнього, фізично витривалого, вправного – захисника вітчизни. Батьки теперішніх школярів недооцінюють роль мистецтва у розвитку хлопчиків. Утім, у традиційному вихованні офіцера завжди приділялась увага естетичному вихованню, він мав обов'язково «розумітися» на класичній музиці, вправно танцювати. Історія Чугуєва має й потужні культурні аргументи – тут, у сім'ї військового поселенця, народився майбутній видатний митець – І.Ю. Рєпін (його ім'я носить міська художня школа).

Проведений проектний аналіз був спрямований на дослідження гендерних аспектів функціонування музичної та художньої шкіл міста Чугуїв Харківської області. Під час аналізу було виявлено, що лише 10 % дітей шкільного віку користуються послугами цих

шкіл (5,57 % навчаються в музичній школі, 4,64 % – у художній). Хоча європейська освітня практика орієнтована на охоплення естетичною освітою усього школярства, і ознакою якісної середньої освіти стає наявність предметів естетичного спрямування серед обов'язкових (а не варіативних, як в Україні). У Чугуєві, де хлопців на 6 % більше, ніж дівчат, освітніми послугами шкіл естетичного виховання користуються переважно дівчата: 68 % з тих, хто відвідує музичну школу, та 73 % тих, хто ходить до художньої, це дівчатка (див. рис. 1).

потребує сучасного художнього контексту естетичних послуг – нових за змістом та формою, а значить, художні пропозиції шкіл естетичного виховання мають також модернізуватися.

На основі дослідження проектною групою були запропоновані «гендерні вставки» до комплексної міської програми культурного розвитку на 2013-2016 р.р. м. Чугуїв у частині «Підвищення якості послуг естетичного виховання дітей шкільного віку».

Передбачено кошти на проведення досліджень для вивчення потреб хлопців та дівчат у послугах музичної та художньої шкіл.

Запропоновано використовувати дані з розбивкою за ознакою статі для модернізації естетичних освітніх програм з урахуванням потреб школярства різних статево-вікових груп.

Також заплановано модернізацію існуючої системи естетичних послуг у

напрямку відкриття нових гуртків та класів, що більшою мірою відповідали б потребам хлопців.

Отже, є надія, що встановлення рівних можливостей для гармонійного розвитку дітей шкільного віку Чугуєва, забезпечення гендерної справедливості стане одним із пріоритетних напрямків муніципальної молодіжної політики міста. І, безперечно, було б добре поширювати подібну практику в інших населених пунктах.

Експертний коментар:

Тетяна Іваніна – гендерна експертка, голова громадського об'єднання «Бюро гендерних стратегій і бюджетування»:

Усі ми помічали, що жінки й чоловіки по-різному проводять своє дозвілля. І цю різницю найчастіше пояснюємо тим, що такі, мовляв, реалії патріархатного суспільства: жінкам і чоловікам пропонуються різні ролі, а значить – і неоднакове наповнення вільного часу. Проте є ще один чинник, що суттєво впливає на спосіб організації дозвілля жінок і чоловіків, хлопчиків і дівчаток, навіть більше – безваріантно визначає його. Таким чинником є структура бюджету країни, областей, міст, що значною мірою визначає, які з

Кількісна асиметрія учнівського складу складу шкіл естетичного виховання за статтю позначається й на дотриманні принципу гендерної справедливості у бюджетній політиці міста. Проведені проектною групою розрахунки виявили також гендерну асиметрію у використанні відповідних бюджетних коштів: 31 % з них спрямовувалися на задоволення естетичних потреб хлопців, а 69 % – дівчат.

Також було виявлено, що потреби хлопців в естетичній освіті менше задовольняються через низку причин: по-перше, пропозиції музичної школи орієнтовані більше на дівчат (наприклад, немає музичних класів гри на інструментах, що традиційно користуються популярністю у хлопців – саксофон, бас-гітара, барабани тощо); по-друге, впливають гендерні стереотипи щодо зразків «чоловічого» способу життя.

Також з'ясувалося, що гендерною домінантою у діяльності закладів естетичного виховання є «дівчинка 9-13 років», і більшість дітей залишають школи у 12-13 років.

Цей факт засвідчив недостатній рівень зацікавленості підлітків у продовженні естетичної освіти, що перестає задовольняти потреби як дівчат, так і хлопців старшого віку (14-17 років). Слід брати до уваги, що сьогодні посилюється диференціація художніх потреб і смаків молоді під впливом урізноманітнення поля художнього життя. Творча самореалізація підлітків

бажаних дозвіллевих практик людина може реалізувати, а які ні. Щоб зменшити негативний вплив цього чинника, застосовується гендерне бюджетування, реалізацію одного з проектів якого описано на прикладі міста Чугуїв. Подібні проекти, що дотичні зокрема до сфери дозвілля, реалізовувалися

посадовців на практиці не розходилися з бюджетними асигнуваннями. Іншими словами, кожна державна політика для ефективного її виконання має бути підкріплена ресурсами, необхідними для досягнення поставлених завдань.

Державний бюджет безпосеред-

трати стають більш орієнтовані на конкретну споживацьку групу, а бюджетні витрати, направлені в той або інший державний сектор, служать причиною соціальних змін умов життя людей, причому ці зміни носять характер цілеспрямованої дії.

Привабливість технології гендерного бюджетування також у тому, що вона дозволяє об'єднати інформацію про гендерну рівність і про державні фінанси. Такий підхід дозволяє зробити бюджет більш «прозорим» і зрозумілішим для громадян.

Гендерне бюджетування часто характеризують як просто «якісне бюджетування». Можна сказати, що гендерне бюджетування є «вершиною» всієї політичної стратегії врахування гендерної проблематики у публічній владі.

Завдяки гендерному підходу у бюджетуванні державні кошти розподіляються більш ефективно як із соціального, так і з економічного погляду. Саме тому останніми роками цей інструмент привертає все більшу увагу наукової спільноти, державних і громадських інституцій.

В Україні процес упровадження гендерних бюджетних ініціатив триває вже декілька років. Здебільшого це були інформаційні та просвітницькі заходи, що впроваджувались громадськими організаціями. Однак протягом останніх років за підтримки різних міжнародних донорських інституцій в Україні були реалізовані кілька проектів, що дали змогу набутти практичного досвіду інтеграції гендерних питань в бюджети і програми різних рівнів.

Крім цього, у результаті такої роботи маємо українських експертів і експерток, які компетентні у практичному впровадженні гендерного бюджетування і створили громадське об'єднання «Бюро гендерних стратегій і бюджетування». Головна мета Бюро – підтримувати гендерні перетворення, просування ідей гендерної рівності та підвищення статусу жінок в Україні, а також посилення експертного потенціалу фахівчині і фахівців з питань гендерної політики.

Ми відкриті до співпраці і нових ідей та пропозицій! Зв'язатися з нами можна за адресою: genderdesk.ua@gmail.com

також у м. Городок (2011 рік, сфера фізкультури і спорту) і в м. Житомир (2012 рік, освітня сфера).

Гендерне бюджетування не означає складання бюджету окремо для чоловіків і для жінок або поділ 50/50, а **передбачає розподіл державних коштів більш адресно**, таким чином сприяючи *якісному та ефективному* використанню бюджетних коштів і наявних ресурсів, як з соціальної, так і з економічної точок зору.

Якщо вислів Джона Девісона про те, що гроші люблять тишу, є справедливим, то за цією логікою бюджетотворення має бути найбільш утаємниченим процесом. І дійсно, будучи документом, який стосується усіх без винятку громадян, бюджет і до сьогодні залишається малозрозумілим для більшості людей, які професійно не займаються сферою фінансів. І допоки такий порядок речей буде незмінним – бюджет залишатиметься «таємницею за сімома замками».

Бюджет і справді є одним із найважливіших офіційних документів держави, що відображає пріоритетні завдання уряду. Саме тому дуже важливо, щоб політичні заяви державних

пов'язаний із потребами людей, а тому усе громадянство країни – як чоловіки, так і жінки – мають до нього безпосереднє відношення як особи, які сплачують податки і споживають послуги, що фінансуються за рахунок бюджету. Отже, цілком очевидно, що такого поняття, як «гендернонейтральний бюджет» не існує. Більш того, починаючи з 80-х років минулого століття гендерні активістки й активісти впроваджують нову технологію – «гендерний бюджет». Нині понад 90 країн світу впроваджують різні гендерні бюджетні ініціативи, що охоплюють громадянське суспільство, уряди й міжнародні організації.

Термін «гендерний бюджет» означає бюджет, який складений із урахуванням реальних потреб та інтересів гендерних груп. На практиці такий підхід вимагає проведення ряду досліджень, спрямованих на виявлення гендерних потреб і проблем у певній галузі (наприклад, охорони здоров'я, освіти тощо), щоб мати змогу задовольняти такі потреби чи вирішувати реальні проблеми.

Крім того, гендерний підхід до бюджету сприяє тому, що державні ви-

ВЕДЬМЫ-2014: ХОББИ, СТИЛЬ ЖИЗНИ ИЛИ СВОБОДА?

ЕЛЕНА МАЛАХОВА

Люди, обладающие сверхъестественными способностями, не должны оказаться где-нибудь в стороне.

Мир не однороден, а рядом с нами живут совершенно разные люди, и нужно принять это как факт.

Вилия Лобачювене¹

На одном из деловых ужинов в Литве, где мне недавно посчастливилось побывать на конференции, посвященной теме конструирования образа Европы, в разговорах среди прочего коллеги профессор как-то упомянул, что его знакомая недавно стала ведьмой. Да-да, именно – ведьмой! Зная, что готовится номер журнала, посвященный свободному времени и хобби, разве можно было упустить случай узнать об этом поподробнее? Профессор (за что ему огромное спасибо!) любезно согласился устроить встречу: пара телефонных звонков – и вот я уже сижу в одном из вильнюсских кафе с двумя интереснейшими женщинами – Галиной и Инессой.

Кого мы представляем обычно при слове «ведьма»? Чаще всего, наверное, угрюмую и нагоняющую страх, одетую во все черное старуху. Или эдакую роковую женщину-вамп с «убивающим» взглядом, зловещей улыбкой и длинными ногтями. Ведь именно так нам чаще всего преподносят этот образ в

кино и мультфильмах. Нет, конечно же, я не ожидала увидеть своих собеседниц такими, но мне казалось, что еще издали я уж точно их замечу среди прохожих. Ничего подобного: не знай я, что профессор знакомит меня с настоящими ведьмами, никогда бы не выделила этих двух женщин из числа прочих милых и стильных жительниц Вильнюса.

Наша беседа длилась более четырех часов, а казалось – всего минут сорок, так незаметно пролетело время, расставаться все не хотелось, ведь еще столько тем не были затронуты! Говорили о многом: о жизни, работе и семье, об искусстве, кино и книгах, о политике, об истории и религии, о сегодняшних событиях в мире... И о чем бы ни зашла речь – я не переставала удивляться широте кругозора этих женщин, глубине их познаний в различных областях, взвешенному и мудрому взгляду на мир.

Скажите, а почему «ведьма»? Это слово ведь, мягко говоря, настороженно воспринимается людьми...

Галина: Негативным смыслом это слово наполнило христианство. Почему-то люди нечасто вспоминают тот факт, что в славянских языках существительное «ведьма» восходит к глаголу «ведать», то есть знать, видеть, иметь представление. На самом деле ведьмы, ведуньи, ведьмаки – это люди, видящие и знающие больше, чем остальные. Вот, к примеру, известная по сказкам Баба Яга. Знаете, что означает в литовском языке слово «яга»²? Мощь, сила.

Правильно ли я поняла, что среди вас есть и мужчины? И что представляет собой ваше сообщество?

Инесса: Мы – это группа единомышленников и единомышленниц, у которых можно спросить о чем угодно, поделиться тем, что не вкладывается в рамки понимания большинства людей, как, например, способность предвидеть. Постоянно на наши встречи приходят человек 15-20, кто-то чаще, кто-то реже. Для тех, кто не может приехать

в Вильнюс, например, есть дистанционное обучение. Да, среди нас есть и мужчины. Есть полицейский, есть бывший пожарный, который после травмы позвоночника начал слышать голоса. Он не мог об этом никому рассказать, не мог понять, что происходит. Еще у главной литовской ведьмы Вилии есть приемный сын, парень школьного возраста.

Галина: Да, это можно назвать и клубом по интересам, и индивидуальной деятельностью. Собираемся обычно раз в неделю, в офисе, это место работы нашей главной ведьмы Вилии.

И что вы делаете, когда собираетесь? Как вы вообще пришли к этому?

Инесса: Когда собираемся – учимся раскрывать свои способности, проводим различные ритуалы, например ритуал огня, воды и воздуха, гуляем, ездим на экскурсии, обсуждаем все, что нам интересно. Я и присоединилась к

Обряд хождения по углям

обществу, потому что мне было интересно. Кто они? Как это – владеть способностями, которых не имеют (или не раскрыли) большинство людей? Какие способности смогу открыть в себе? Вот, попробовала, в мае прошла посвящение и стала ведьмой (*улыбается*).

Галина: Я интересовалась такими вещами еще будучи студенткой в университете, изучала русскую филологию, а сама я из Беларуси. Когда-то, во времена Горбачева, один из московских ученых, исследуя архивы, нашел записанный в XIX веке «Обряд

поклонения огню древних язычников северо-западного края» – хождение по углям. Ученый созвал экстрасенсов, чтобы попробовать воспроизвести этот древний обряд, это удалось только нашей Вилии и еще одному русскому экстрасенсу, потом их часто приглашали на киностудии. Я очень хорошо помню свое первое «хождение по углям»: было такое ощущение, будто меня вычистили щеточкой изнутри. В этом обряде наши предки сжигали плохие мысли, производили процесс очищения: огонь нужно было покормить – только чистым деревом, нельзя плевать, нельзя злиться накануне... Хороший ритуал, призванный делать людей лучше, очень не помешал бы сейчас многим. Хождение по углям восходит к тем же временам и целям, что и иглоукалывание, последнее когда-то тоже было обрядом. Только вот иглоукалывание со временем приобрело статус оздоровительной процедуры, а поклонение огню перешло в разряд «ведьминских штук». Хотя, например, в Болгарии это народная традиция нестинар³.

А как относятся к вашему времяпрепровождению в семье, на работе?

Инесса: Те, кто близки мне – родные, друзья – те знают и нормально относятся, а просто знакомым я не спешу рассказывать.

Галина: Конечно же, семья должна относиться хотя бы нейтрально, иначе сложно избежать конфликтов. Но близкие на то и близкие, чтобы принимать нас, любить и понимать. На работе я не представляюсь как ведьма, но бывали случаи, когда некоторым подчиненным говорила: вы, перед тем как зайти ко мне в кабинет, лучше плохо обо мне не думайте, я все вижу (*смеется*).

«Я перестала думать о том, нравлюсь я мужчинам или нет, освободилась от всего, что «насовали» мне в голову. Так жить гораздо приятнее и интереснее.»

Что привносит в вашу жизнь «ведьминство»? Почему это важно для вас?

Инесса: Мне это помогает поверить в себя, открыть в себе что-то, о чем не знала раньше.

Галина: (*смеется*) Ну, например, когда идти к начальнику, а ты женщина... Говоришь себе – чего бояться, ты по углям ходила! Мир принадлежит мужчинам, женщины вынуждены играть по мужским правилам. Почему так? Женщины воспринимаются как своеобразные электростанции по производству

Инесса

Галина

энергии, закрытые дома, чтобы генерировать энергию для конкретного пользователя... Я много ездила по миру, была на съезде феминисток, побывала в скандинавских странах, на Аландских островах, проводила отпуска в монастырях. Вильнюс, кстати, очень многонациональный и многоконфессиный город, здесь есть караимы, мусульмане (когда-то из мусульман состояла личная армия Витовта⁴), старообрядцы, католики, протестанты, лютеране, униаты, иудеи... Очень часто на различные собрания приходят представители всех конфессий.

Когда я была в скандинавских странах, я сначала долго не могла понять, чем их женщины отличаются от нас. Вот чувствуется, что-то есть такое, но сразу не уловить суть. А потом я поняла: скандинавки ведут себя как мужчины. Не в смысле «мужеподобно», нет. Они чувствуют себя *свободно*,

как чувствуют и ведут себя мужчины во всем мире. Они самодостаточны, уверены в себе, они осознают свою ценность как человека, живут без оглядки на патриархатные нормы.

Мне жить так помогают мои знания. Раскрыв в себе возможности, о которых раньше и не подозревала, я начала смотреть на мир по-другому. Я перестала думать о том, нравлюсь я мужчинам или нет, освободилась от всего, что «насовали» мне в голову. Так жить гораздо приятнее и интереснее.

Мы еще много о чем говорили. Обменялись на память флажками наших стран, Галина рассказала, как они все вместе молились за Украину, своими обрядами призывая мир. Какое-то время не хотелось покидать то место, где мы сидели, чтобы не упустить, не растерять, не развезать что-то очень хорошее, очень доброе. Спасибо вам, Галина и Инесса!

Возвращаясь домой, я вспоминала, как раньше приезжала на лето к бабушке в деревню, и местные ребята и девчонки рассказывали об одной старушке, что она ведьма, что если идти за ней и свернуть фигу, то она обязательно это почувствует и обернется. Какие глупости... Сейчас в самолете я думала о том, как часто мы видим вещи и людей будто отражение в кривом зеркале – совершенно не такими, какими они есть на самом деле. Откуда эти кривые зеркала, искажающие суть вещей в нашем сознании до неузнаваемости? Почему мы верим ярлыкам, которые даже не помним и не знаем, кто и когда навесил, а не стараемся сами разобраться, узнать, познать? Почему все и всех, хоть немного отличающихся от каких-то обобщений и правил, мы воспринимаем обычно как нечто плохое, ненормальное, угрожающее? И всегда ли женщине, для того, чтобы почувствовать себя свободной в современном мире, нужно пройти по горящим углям?

¹ Вилия Лобачювене – «главная ведьма Литвы», изучает психологию, парапсихологию, эзотерику, принимала участие в «Битве экстрасенсов».

² Jėga (лит.) – сила.

³ Нестинары — религиозно-культурный феномен, характерный для части Болгарии, относящейся к исторической области Фракия. Центром нестинарства является регион, расположенный на крайнем юго-востоке страны в горах Странджа. Главная особенность нестинарства — обрядовый танец «Хождение по горящим углям». Считается, что нестинарство — это смешение древних языческих и православных традиций.

⁴ Витовт – великий князь Литовский с 1392 года, один из наиболее известных правителей Великого княжества Литовского, ещё при жизни прозванный Великим.

ЩО ХОВАЄТЬСЯ ПІД ЯСКРАВОЮ ОБКЛАДИНКОЮ?

НАТАЛІЯ ДЕВ'ЯТКО

Комп'ютери, телебачення, інтернет, музика, кіно, анімація, книжки – усі ці заняття й розваги конкурують за вільний час дорослих і дітей. Книжки мають властивість «затягувати» читача у свій світ, потребують співтворчості і співпереживання. Читання є «складною» розвагою, але саме книжки можуть не тільки розважати, а й навчати, розвивати особистість, давати досвід, якого людина може й не набути в реальності.

Та не завжди можна навіть передбачити, що ховається під яскравою обкладинкою.

Здавалося б, що може бути простіше? У кожній книжки є анотація, а сам твір часто виходить у межах якоїсь серії, як от читання «Під партою» чи «Світ фентезі». І яка може бути шкода від читання, коли сьогодні головною проблемою часто називають відсутність у дітей бажання читати взагалі? Аби дитина читала хоч що-небудь – і це вже добре!

Але насправді все не настільки просто. Здавна слову приділялася неабияка увага тих, хто могли впливати на суспільство або прагнули цього. Уважалося, що хто має друкарський верстат, той володіє світом.

Нині, завдяки розвиткові вже комп'ютерних технологій, тиражування

може відбуватися миттєво у тисячах копій. Звісно, що в багато разів зріс і вплив слова на аудиторію – як дорослу, так і дитячу. Художній твір став сприйматися як продукт, книжок нині дуже багато і їхній вибір ускладнився не лише через кількість пропозицій, але й через те, що потенційні читачка чи читач можуть просто не знати про книгу, яка б могла зацікавити. І навряд щось знає про книги мала дитина – для неї твори обирають батьки. І часто не те, що варто брати з полиці.

Якщо запитати дорослу людину, що пропонують нам, рекламуючи товари, часто можна почути відповідь: «Те, що

не продається, або нікому не потрібне». Але реклама – двигун торгівлі, і зрозуміло, що й торгівлі книжками теж. І тут уже батьки мають бути вкрай обережними, оскільки далеко не завжди їм буде запропоноване щось справді корисне для їхньої дитини. Книжки для дітей дошкільного й молодшого шкільного віку розраховані насамперед на дорослих, на їхні уявлення про те, якою має бути «дитяча книжка», бо саме дорослі платять за неї. І тому видавництва та окремі автори й автори для досягнення більших продажів можуть застосовувати різноманітні психологічні гачки.

Небезпека читання лише таких книжок є великою, оскільки ці твори (і самі тексти, і їхнє оформлення) є стереотипними і підсвідомо закладають відповідні моделі поведінки, часто з викривленим розумінням гендеру або й взагалі психічно нездорові. Як-от повість «Птаха Корабель» Катерини Лебедевої, де вже на перших сторінках пилкою розпилюють закладений труп дельфіна, що валяється посеред вулиці.

Є три можливості отримання інформації про моделі поведінки та світогляд, а для дитини це дуже актуально, оскільки саме в дитячому та підлітковому віці відбувається накопичення різних варіантів поведінки, реакції на життєві ситуації та емоції і засвоєння суспільного ідеалу. Наприклад, якими мають бути «справжній» чоловік або «справжня» жінка, що є «ідеальною» родиною, чим мають займатися дівчатка й хлопчики, коли виростуть, щоб бути успішними.

Перший варіант наслідування моделей поведінки і світогляду – від дорослих. Це батьки, знайомі, виховательки, учительство, а згодом улюблені акторки й актори, публічні особи, які є для дитини авторитетами та підсвідомо асоціюються з успішністю через публічність («Про нашого сусіда написали в газеті!» або «Цього актора постійно показують у «Світському житті» та в гумористичних шоу!»).

Другий варіант наслідування – від однолітків. Тут спрацьовує інший механізм, який також пов'язаний з підсвідомим бажанням бути в центрі уваги, щоб «похвалили / насварили», але головне – помітили. Саме тому діти так часто наслідують асоціальну поведінку та «погані» думки, бо тих, хто діє «недобре», усі помічають. І тому часто даремно пояснювати, що палити біля дитячого садочка чи ображати вчительку – це погано.

Третій варіант є найскладнішим,

оскільки пов'язаний не з соціальною, а насамперед із культурно-духовною

«Якщо стереотипи утворюють особливу світоглядну систему, опанування якої вважається єдиним шляхом до успіху, то можна говорити про реальну загрозу для розвитку творчої особистості.»

сферою, і, на відміну від двох попередніх, чітко не прослідковується. Це наслідування світогляду і моделей поведінки від «культурних взірців» – героїв і героїнь книжок та мультфільмів, яких реально не існує, але з ким себе асоціює глядач/ка, а особливо читач/ка.

Тому дивно, наприклад, якщо в реальності батьки та школа обурюються, що дитина використовує сленгові слова, а у книгах, які вона читає, саме так розмовляють головні герої, і для них це є нормою (як, наприклад, у книзі Галини Малик «Злочинці з паралельного світу»). Тоді даремно боротися з цими «поганими словами» в мовленні дитини: «Якщо можна героям, у яких стільки пригод, то чому неможна мені?» – справедливо замислиться дитина, читаючи книгу.

З іншого боку, якщо книги виходять емоційно і мають лубочну мораль, то моделі поведінки, які вони пропонують, сприймаються як «фальшиві», бо їхні герої й героїні «неживі», і з ними неможливо себе асоціювати. Не буває цілком позитивних героїв, і як би не хотів малий Славко у повісті Оксани Радушинської «Щоденник Славка Хоробріка» бути міліціонером, але настільки безгрішних і «правильних» дітей просто на світі не буває. Моделі ж поведінки, кілька разів позначені як «фальшиві» у культурно-духовному світі, надалі матимуть маркер «фальшивих» і в реальності.

Такі моделі є стереотипними, і, як кожен стереотип, вони надзвичайно шкідливі для розвитку особистості, оскільки обмежують її, затискають у рамки й тим самим деформують (до речі, такою деформованою нерозвиненою особистістю дуже легко маніпулювати). Якщо ж ці стереотипи утворюють особливу світоглядну систему, опанування якої вважається єдиним шляхом до успіху, то можна говорити про реальну загрозу для розвитку творчої особистості. А саме творча особистість завдяки своїй активній діяльності може надалі розвивати культуру, науку, державу і суспільство.

Отже, чим різноманітніші моделі поведінки засвоїть дитина і надалі зможе свідомо обирати між ними відповідно до ситуації, тим успішнішою вона буде. Чим більшою кількістю справ та захоплень зацікавиться, тим раніше знайде свою улюблену, в якій зможе як особистість реалізуватися якнайкраще (недарма в нині найуспішніший країні світу – Японії – діти займаються у багатьох гуртках, вчать музиці, малюван-

ню та багато чому ще). Навряд чи, проте, дитина звернеться до чогось, якщо підсвідомо воно не буде асоціюватися у неї з успішністю чи не приверне увагу.

Твори для дошкільного віку

Коли батьки приходять до книгарні, щоб купити щось новеньке для своєї малої дитини, і точно не знають, що саме (а так буває найчастіше), то персонал майже завжди запитає про стать дитини: «У вас хлопчик чи дівчинка?». І залежно від відповіді пропонуватиме той чи інший товар, який, на їх думку, якнайкраще вдовольнить потенційного покупця. Так само відбувається і з вибором іграшок – наприклад, навряд у магазині вам запропонують купити дівчинці конструктор.

Дошкільнята сприймають твори здебільшого візуально, оскільки поки тільки вчать сприймати сюжет. Тексту в таких книгах мало, він уписаний в малюнки або ілюстрації. Основний вплив на ди-

погляд на світ, і це проявиться під час дорослішання. «Шрек» і «Монстри» хай, звісно, прикольні, та навряд батьки прагнутимуть, щоб їхня дитина імітувала поведінку та уподобання цих персонажів.

Але не менш важливо, що саме зображене на малюнках. Уже в цьому віці чітко простежується розмежування між хлопцями й дівчатами. Найкраще це видно на прикладі розмальовок.

У розмальовки «для хлопчиків» будуть вміщені лицарі, пірати, черепашки-ніндзя, автомобілі, трансформери тощо. Тобто, хлопчикам, які ще не вміють читати, пропонуватиметься від самого початку асоціювати себе з героями, які активно діють, також їх спонукатимуть до спілкування з технікою (автомобілі, трансформери).

Дівчатам натомість пропонуватиметься розмальовувати принцес або інших героїнь-красунь, які не діють, але мають гарний вигляд (і більше їм нічого в житті не треба), або різноманітні квіти чи сюжети, пов'язані із живою природою, палацами та іншим «хатнім» простором.

Мені, на жаль, не вдалося знайти жодної розмальовки, в якій були б збалансовані жіночі і чоловічі персонажі, природа і техніка.

Проявляючи свої творчі здібності через малювання, дитина привчається і до позитивного ставлення до гендерних стереотипів.

У дошкільному віці дитина поки не вміє читати (або не хоче читати сама, і часто це не прояв лінії). Дитині читають дорослі – батьки або дідусь чи бабуся. Тим часом дитина роздівляється малюнки, і чим реалістичніші вони (у зображенні, а не за змістом), чим складніше намальовані, тим довше три-

матимуть увагу дитини. Читання вголос необхідне для розвитку. Слухаючи, дитина вчиться ставити акценти, виділяти важливі слова. І навіть якщо батьки не володіють акторськими здібностями, але читатимуть вони своїй доньці чи сину все одно якнайкраще, намагаючись голосом передати всі емоції персонажів, – це теж важливий досвід для дитини. Спільне читання – додаткове спілкування з батьками, ще одна емоційна ниточка між поколіннями. І тому деякі діти, які хочуть бути з батьками довше або з якоїсь причини мало бачаться з рідними, не

тину у цьому віці мають малюнки, і тому успіх книги для такої аудиторії часто ледь не на 70 % залежить від майстерності і якості художнього оформлення.

У творах для дошкільнят використовуються яскраві барви, часто малюнок спрощується. І от якщо малюнок спрощено, то це має насторожити батьків, бо спрощені малюнки – це теж стереотипи, тільки візуальні.

Бажана наявність в ілюстраціях напівтонів, природних кольорів, гармонійних поєднань і чітких форм та ліній – усе це розвиває емоційну сферу дитини, естетичні уявлення про красу і форму. Персонажі мають бути добрими і не потворними, бо інакше підсвідомо пропонуватимуть дитині негативний

хочуть читати самі, щоб не позбавляти себе такого спілкування.

Читання має бути традицією, яка формується з перших років життя, коли дитина ще не сприймає зміст, але вчиться слухати ритмізовану мову. Завдяки цьому зв'язку між дитиною і батьками принесені дорослими книги для дошкільника набувають додаткової цінності і впливу.

Часто персонажі творів для дошкільної аудиторії – тварини, які поведуться як люди, або діти-дошкільнята і дорослі (часто їхні батьки, сусіди). Оскільки за обсягом ці твори – мініатюри та оповідання, то розкрити героїв як особистостей практично неможливо. Це функціональні образи, які зазвичай подають соціальні моделі поведінки.

Дорослі персонажі не змінюються, вони не є головними і вже зайняли свою нішу та грають соціальну роль. Тому недобре, якщо у книгах для такої аудиторії «мами» будуть виключно готувати смачні страви та прати брудний одяг своїх дітей, а батьки виключно майструватимуть щось цікаве, захищатимуть малих від небезпек чи даватимуть мудрі поради. Бо якими б не були дії дітей (або звірят-дітей – різноманітних пандочок, їжачків чи левенят), але наприкінці їм вже подана ідеальна модель родини у вигляді взаємин і функціональних обов'язків їхніх батьків (як у казці Анатолія Костецького «Мінімакс – кишеньковий дракон», де звична роль тата – лежати на дивані).

У книгах для такої аудиторії важливо звертати увагу і на те, що роблять дитячі персонажі. Вони повинні бути різними й обов'язково діяти (не завжди позитивно, як, наприклад, у казці Марії Пономаренко «Весела квампанія», де талановиті жабенятка люблять пусувати). Або дієвому персонажу може протиставлятися недовірливий (лінивий / працюючий, хуліганський / слухняний, боязкий / сміливий), але вада обов'язково має бути подолана самим героєм. Важливо, щоб персонажі із «поганою» моделлю поведінки не були покарані, а самі зробили висновки, бо інакше покарання сприятиме розвитку комплексу, що змінитися позитивно дитина може лише завдяки зовнішньому впливу.

Якщо протиставляються хлопчики і дівчатка, потрібно уважно слідкувати за тим, щоб коли у творі «неправильно»

поводиться хлопчик, то в наступному навчитися чомусь має дівчинка. Або герої можуть говорити про дівчинку, що вона нерозумна, «як всі дівчата», але швидко взяти свої слова назад, бо деякі дівчата можуть дати фору будь-кому, як Марічка у фантастичному романі Сергія Гридіна «Федько у віртуальному місті».

Лінивими й хуліганськими можуть бути як хлопчики, так і дівчатка; будь-хто може боятися павуків і темряви тощо. Ні в якому випадку не варто читати дівчаткам лише про героїнь – дівчаток або хлопчикам – лише про героїв – хлопчиків, бо надалі дитина може сама уникати героїв іншої статі, вважаючи, що та книга «не для неї».

Вади поведінки чи характеру не залежать від статі, і це важливий досвід, який має здобути дитина у дошкільному віці. Якщо цього не сталося і суспільство

вже починає поділятися на «гарних принцес» і «сміливих лицарів», то і надалі дитина принижуватиме іншу статтю, чий представник не відповідає такому стереотипному уявленню.

Твори для молодшого і середнього шкільного віку

У цьому віці діти читають самостійно й залишаються наодинці із подарованою або взятою у бібліотеці книгою. Тому важливо, чи читають самі дорослі (модель: «Читання – цілком нормальна розвага у житті дорослого, якого я поважаю або яким захоплююся») і діти того самого віку або старші (модель: «Читати модно!»). Поки що книга сприймається дитиною як розвага, хоча реально має значно більше функцій. Наприклад, під впливом пережитого разом із героєм дитина змінюється. Твори, які вплинули

на дитину, легко вирахувати: їх обговорюють, пам'ятають, до них повертаються.

Проте, якщо в оточенні дитини немає дорослих або дітей, які люблять читати і на яких хотіла б бути схожою дитина (або з якими прагне спілкуватися), то надалі книга використовуватиметься виключно як джерело інформації.

Для молодшого школярства й у підлітковому віці актуальні чотири проблеми:

- зрозуміти, ким ти є, що можеш, ким маєш стати у дорослому житті;
- бути успішним/ною в суспільстві («головним/ною» або «ідеальним/ною» героєм чи героїнею);
- мати якісне спілкування зі старшими та однолітками;
- бути частиною чогось більшого (компанії, товариства, руху, субкультури), робити щось важливе, мати спільну із кимось справу.

Це цілком нормальні бажання і проблеми, й надалі дорослі постійно мають знаходити нові відповіді на ті самі запитання, але для дитини ці відповіді отримані вперше, і тому вони важливіші. Як бачимо, цей досвід прийде і з реального життя, і через фільми, мультфільми та книги.

Якщо більшість книжок для дітей дошкільного віку ще не мають стилістичних і тематичних відмінностей, то у творах для молодшого, і ще більше – для середнього шкільного віку такі відмінності вже можна помітити.

За обсягом це повісті та романи. Якщо твори для малечі – здебільшого казки, то читачі цього віку полюбляють фантастику і пригоди, нескладну реалістичну літературу. Часто реалізм представлений як «шкільна проза», де головними героями є школярство, а значна частина подій відбувається у школі або пов'язана зі шкільним життям (яскравий приклад – психологічна проза Ніни Бічуї «Шпага Славка Беркути»). Іноді цей шкільний мотив може бути перенесений і до фантастики як «чарівна школа» (найбільш відомий цикл Дж. Роулінг про Гаррі Поттера), або сама дитина якось чином пов'язана із чарівними або фантастичними подіями, але при цьому відвідує звичайну школу (Євгенія Кононенко «Неля, яка ходить по стелі»).

Вважається, що мова творів «для дівчат» має бути метафоричною, а опис подій повільний, із відступами; сюжетно такі книги прості та лінійні. Часто в цих творах показується, як маленька

дівчинка поступово стає «справжньою» жінкою-господинею, майбутньою красунею-дружиною або мамою, її вчинки та діяльність, які традиційно приписуються жінці, викликають захоплення дорослих. Розвивається мотив «принцес», який з'являється ще у творах для дошкільнят та постійно експлуатується (наприклад, у казці Тетяни Луньової обіцяється, що «Усі ми будемо королевами» – твір так і називається). Навіть є спеціальні збірники «для принцес» (або «для дівчат») чи «про принцес». Цікаво, що натрапити на збірники «для лицарів» або окремо «для принців» майже неможливо, тобто, навіть у цьому хлопчики мають більший вибір, їх не обмежують якимось одним образом («принца»), щось «спеціально для них» не створюється.

Твори «для хлопчиків» будуть насамперед пригодницькі, сповнені небезпек, а в основі твору – дружба і саморозвиток, перемога над собою, своїми поганими звичками, страхами, а часто і якимись ворожими істотами. І таких якісних книжок величезна кількість (Олена Лань «Бурдебач», Сашко Дерманський «Король буків, або Таємниця Смарагдової Книги», Олекса Росич «Отто, Принц Львівський», Володимир Рутківський «Сторожова застава»), і головні герої цих творів – хлопчики.

Читаючи, ми асоціюємо себе з головними героями чи героїнями. Щоб хлопчикам і дівчаткам було комфортно це робити, твір має бути збалансований – у ньому повинні бути наявні жіночі та чоловічі головні персонажі, близькі дитині за віком. Як, наприклад, у казці Сашка Дерманського «Танок Чугайстра», де Іванко – розбишака, Ліля – розумниця, а Васько – талановитий танцюрист. Герої – особистості, вони різні, активно діють, і перемога або поразка за жодних обставин не мають асоціюватися з якоюсь зі статей.

Цікаво, що емоційно та інтелектуально розвинені дівчата не відчують проблеми з читанням, якщо головний персонаж – хлопчик (бо в сучасному світі «бути чоловіком» – це вже бути успішним, і навряд дівчата відмовляться читати «Володаря Перснів» Дж.Р.Р. Толкієна через те, що головні персонажі там – чоловіки). Хлопчик же, який має гендерні стереотипи, засоромиться читати «дівчачі книжки», навіть якщо за своїм стилем вони не шаблонні, але головною героїнею є дівчинка. На цьому етапі ще слабкий стереотип можливо знищити якісним культурним продуктом, де герої і героїні не мають проблем зі своєю

ідентифікацією і не принижують один одного.

У цьому віці на дітей починають потужно впливати довідкова література та енциклопедії. Батькам радять робити вибір відповідно до статі дитини, переконаючи, що «традиційні» дівчачі і хлопчачі «захоплення» допоможуть краще вчитися на уроках праці, а згодом опанувати соціальні ролі.

Хлопчикам даруватимуть дорогі та змістовні енциклопедії, книги на зразок «цікавої» фізики чи хімії, де потрібно здійснювати досліди, або підручники з майстрування своїми руками. Хлопчиків навчають пиляти, рубати, паяти, розумітися на техніці чи щось глибоко досліджувати. Майбутні майстри і науковці збагачують свій інтелектуальний багаж цікавими фактами, вчать бачити системність, майструють речі.

Натомість дівчаткам пропонується опанувати шиття, вишивку, в'язання, плетіння бісером, робити штучні квіти, іграшки тощо. Дівчат спонукають навчитися тому, що допоможе їм прикрасити себе, щоб бути привабливою для протилежної статі, і завдяки приємним дрібницям створити затишок у своєму домі. Дівчата, стимульовані індустрією та батьками, у цьому віці здебільшого працюють із зразками, копіюють їх, не замислюючись про оригінальну творчість.

Тобто, «ідеальний» чоловік досліджує і робить щось корисне для суспільства, а «ідеальна» жінка облаштовує побут і тішить око чоловіка. У цьому віці розмежовується чоловіча і жіноча «успішність», як її розуміють у суспільстві завдяки стереотипам сприйняття у ньому жіночої і чоловічої ролей.

Звісно, непогано, коли дівчинка вишиває, а хлопчик майструє кораблі. Але це має бути усвідомлюваний вибір дитини, а не єдино можливий шлях, визначений і нав'язаний дитині тільки тому, що так традиційно склалося у суспільстві.

Твори для старшого шкільного віку

Читацькі уподобання у старших класах наближаються до читацьких уподобань дорослої аудиторії. Тут теж маємо розмежування, яке заважає розвитку особистості, її творчих здібностей.

Старшокласники, які підсвідомо керуються стереотипами, нададуть перевагу у реалістичній літературі детективам і бойовикам, а у фантастичній – науковій фантастиці. Старшокласниці, які сприйняли гендерний поділ у його деформованому вигляді, полюблять

муть жіночі романи, іронічні детективи і стереотипне фентезі.

Ці уподобання збережуться й надалі, оскільки їхні особистості не отримали достатнього розвитку, щоб бути по-справжньому успішними, і потребуватимуть у дорослому віці фальшивої успішності через асоціювання себе з «переможцями». Для чоловіків таким «переможцем» є «крутий варвар» (Колан або мент – не має значення); для жінок – «попелюшка» або «провінціалка», яка змогла вдало вийти заміж (базовий образ ледь не всіх серіалів та книг «для жінок»).

Дівчатам і хлопцям, які змогли уникнути стереотипізації, суспільство пропонує інший поділ на твори «для успішних», що також зумовить їхнє аудиторне розмежування. Хлопців намагатимуться зацікавити складними книгами філософської, соціальної, економічної й політичної тематики (цикли Кріса Рідела і Пола Стюарта «Небесні пірати», Мартіна Баррі «Таємниця Морра», Йона Колфера «Артемід Фаул»), а дівчат – книгами про почуття та популярну психологію (Барбара Космовська «Буба», Сьюзен Кулідж «Невгамовна Кейті», історії про Енн із Ейвонлі Люсі-Мод Монтгомері). Таким чином, старшокласникам пропонується розвивати інтелектуальну, а старшокласницям – емоційну сферу.

Уникнути цієї маніпуляції можливо лише завдяки наявності серед читацьких уподобань у цьому віці книг, де образи жінок і чоловіків є однаково головними – як позитивні, так і негативні. Цей баланс важливий для розуміння, що позитивні та негативні вчинки та якості ніяк не пов'язані зі статтю, а невід'ємні від дій та вдачі у будь-якому віці.

І незалежно від того, що може ховатися під яскравою обкладинкою, дитина повинна мати вибір, якою їй бути нині та у дорослому житті, – і це найголовніше.

ШАНОВНІ ЧИТАЧКИ ТА ЧИТАЧІ!

Наступний номер гендерного журналу «Я» буде присвячений темі «Гендер і політика». Якщо Ви бажаєте опублікувати свій матеріал на сторінках цього тематичного випуску, надсилайте його до 1 жовтня 2014 року за адресою oleg.maruschenko@gmail.com з поміткою «Для публікації у журналі Я».

ГЕНДЕРНИЙ ПОРТАЛ

- Велика електронна бібліотека книжок, збірників, посібників, матеріалів та статей з гендерної тематики
- Можливість пройти дистанційне онлайн-навчання на двох рівнях – базовому і поглибленому
- Резонансні тематичні новини з усього світу
- Експертні публікації та коментарі
- Аудіо- та відеоматеріали
- Електронна версія всіх номерів гендерного журналу «Я»
- Гендерне законодавство і глосарій
- Електронна версія власних видань нашого центру

А також багато іншої інформації та сервісів для всіх, хто цікавиться гендером.

Для пропозиції матеріалів достатньо надіслати статтю або просто повідомлення в будь-якому зручному для Вас форматі на адресу center.krona@gmail.com

Наш інтернет-портал передбачає широку участь дописувачів – фахівців, що формують якісну базу знань, в якій у демократичному стилі і різних комунікаційних формах розглядаються актуальні на сьогоднішній день в Україні гендерні питання.

У ПОШУКАХ ГЕНДЕРНОГО ВИХОВАННЯ

(російською мовою)

Методичний посібник пропонує в легкій і захопливій формі замислитися над сутністю сучасного навчально-виховного процесу, усім разом – педагогам дитячого садка і школи, батькам, адміністрації – пошукати шляхи та способи реалізації гендерного виховання, щоб створити умови для всебічного розвитку наших дітей, допомогти їм вирости щасливими й успішними.

У книзі докладно описано можливі напрями такої роботи у межах перших двох ступенів освіти. Особливістю видання стало те, що його авторський колектив – це люди, які саме й працюють у дитсадках і школах, а також в університетах, і які спілкуються з різновіковою аудиторією. Їхній особистий досвід практичної реалізації гендерного виховання надасть реальну допомогу тим, у кого є бажання впроваджувати подібні інновації у своїх навчальних закладах.

Посібник буде корисний усім, хто працює в дошкільній і шкільній освіті, студентству педагогічних спеціальностей, батькам, бабусям і дідусям, дітям, усім, хто цікавиться гендерною тематикою, проблемами сучасної освіти й виховання.

Електронна версія видання доступна на нашому порталі www.krona.org.ua. Отримання друкованої версії можливе за попередньою домовленістю.

LET'S GO SHOPPING

ON THE LAWN: Especially delightful when the weather's warm and balmy are STANLEY "outdoor" shopping Parties. At one of these increasingly-popular Lawn Parties, Mrs. H. S. Covington, Westridge Road, Greensboro, N. C., was the gracious hostess. Here an artist illustrates her attractive home.

Outdoors or Indoors

IT'S ALWAYS FUN TO SHOP AT STANLEY HOSTESS PARTIES

